PREMI PARE IGNASI PUIG I SIMON, 2021

Seguint les passes d'Ignasi: Natura, imaginari, camí i paisatge

Genís Frontera Vila

«[A *Ignasi se li apareix*] la "visió" o l'al·lucinació d'una serp o dragó "molt resplendent amb set o vuit ulls, i la veu cada dia [...] i el consola amb la seva presència a l'hora que el desconsola quan se'n va; i aquesta aparició dura tot el temps" fins que "veu sobre de la creu del Tort la serp que ordinàriament se li solia aparèixer, i allà certifica que es el dimoni". D'aquesta manera, quan a la creu del Tort dels cingles de la Cova –a mig camí entre l'antic burg de les Codines i el convent de les clarisses- Ignasi desvincula definitivament aquest antic déu del culte gentil per a demonitzar-lo des de la fe cristiana, es produeix el moment catàrtic concret en què l'home del Sac manresà tanca definitivament el seu passat per obrir-ne un nou i definitiu.»

Fragment de la conferència del 26 de juliol del 2023, durant les Festes de Sant Ignasi de Manresa, a l'Espai 1522.

A Pilgrim on his way to Monserrat, an Old Soldier.

El Premi Pare Ignasi Puig i Simon premia projectes de recerca relacionats amb la Manresa ignasiana en memòria del sacerdot de la companyia de Jesús, professor, investigador i savi divulgador dels coneixements científics i, també, autor de diverses publicacions sobre Ignasi de Loiola a Manresa. És un premi convocat anualment per l'Ajuntament de Manresa dins dels premis Lacetània.

© Ajuntament de Manresa

Autor: Genís Frontera Vila

Disseny i maquetació: Maria Vila Juncadella — www.aquestamaria.com

Col·lecció Pare Ignasi Puig i Simon, 8

Edició: Maig de 2024

Foto de la pàgina anterior: Autor, Philip Ticknesse

ISBN: 978-84-87202-56-8

Ajuntament de Manresa

Manresa 2022 Transforma

Premis Lacetània de les Arts i la Cultura

Índex

Presentació 6

Introducció al treball 8

Sobre el patrimoni: natura i cultura 9

Sobre el paisatge, el recurs que ens ofereix la història 9

Sobre les passes d'Ignasi, l'experiència d'un paisatge compartit 10

Sobre el context cultural i els tres paisatges d'Ignasi 11

La natura i l'imaginari en temps d'Ignasi 13

Progrés i realitat cultural sobre el coneixement de la natura 14

L'imaginari popular al 1500 17

La infància d'Ignasi 19

Primer paisatge: la vall de l'Urola 20

La joventut d'Ignasi 23

Gentilhome al servei de Castella 24

Cavaller errant per la Rioja, Navarra i Aragó 26

La maduresa d'Ignasi 28

Segon paisatge: la vila d'Igualada. 29

Tercer paisatge: la vegueria de Manresa, terra del Bages. 32

Inventari i recerca sobre el pas d'Ignasi per la vegueria de Manresa i la terra de la comarca del Bages. Els indrets i els personatges coetanis del seu paisatge 39

Manresa, l'experiència que ho transforma tot 74

Desglossaments de suport 78

Les ínyigues, el cercle femení d'Ignasi a Manresa 79

Exercicis Espirituals, el llibre d'instruccions per arribar a Déu 80

La Manresa ignasiana: seguint les passes de l'home del Sac 80

Bibliografia 85

Presentació

Aquest treball no pretén ser una extensa recerca sobre la història i l'estada d'Ignasi de Loiola a Catalunya i a Manresa. De fet, darrerament, aquest espai ja ha quedat complet exitosament per obres com l'edició de la il·lustrativa *Viatge per la Catalunya ignasiana* de Josep Alert (2021) o la reimpressió de la reveladora *Les ínyigues* de Mireia Vila (2022).[1]

Tanmateix, aquest estudi sí que persegueix l'objectiu de generar un material exhaustiu alhora que divulgatiu que permeti explorar nous continguts i relats per a l'aprofitament patrimonial i turístic. En aquest sentit, val a dir que aquest treball s'ha desenvolupat paral·lelament a l'elaboració d'altres continguts i de guies divulgatives batejades sota el concepte de "L'experiència del paisatge que trepitges" i que, justament, ja es troben fent la funció que persegueix l'esbós de *Seguint les passes d'Ignasi: natura, imaginari, camí i paisatge*.

Aquests són els primers passos d'una nova mirada, transversal i holística, sobre el paisatge que ens envolta, sobre el patrimoni (natural i cultural) que l'ha generat i sobre el més important de tot: la contextualització i la immersió en l'imaginari del camí d'Ignasi del 1522.

Que aquesta mirada pugui contribuir aportar noves idees i, sobretot, a renovar la il·lusió i l'esforç a la vall de l'Urola i a l'Azpeitia de la infància d'Íñigo; al camí dels més diversos territoris per on va transcorre la seva joventut com a cavaller i gentilhome; i, sobretot, a Catalunya, a la comarca del Bages i a la Manresa de la maduresa transformadora de l'home del Sac.

[1] ALERT PUIG, Josep. *Viatge per la Catalunya ignasiana. Les petjades d'Ignasi de Loiola a Montserrat, Manresa i Barcelona*, 9 Grup Editorial - Cossetània Edicions, Valls, novembre del 2021.

VILA CORTINA, MIREIA. *Les ínyigues. L'entorn femení d'Ignasi de Loiola a Manresa*, DEIM - Zenobita Edicions, Manresa, 2a reimpressió, abril del 2022.

Introducció al treball

Sobre el patrimoni: natura i cultura

Seguint les passes d'Ignasi: natura, imaginari, camí i paisatge és el resultat d'una recerca que ha permès recrear i descriure el context físic -la natura i el paisatge- amb el qual es troba l'any 1522 Íñigo López de Oñaz i Loiola, Ignasi, quan emprèn el seu camí des de la vall de l'Urola fins a la terra del Bages. En aquest sentit, el treball és una recerca divulgativa en dos grans vessants patrimonials:

Per una banda i com a primer de tots, el vessant patrimonial de la natura (del llatí *natura*, segle XIV), és a dir, el de la realitat física existent, dotat de lleis pròpies al marge de qualsevol transcendència o voluntat. Es tracta de tot aquell patrimoni que es forma i evoluciona a partir d'una combinació arbitrària de biologia, climatologia i geologia; i el resultat de la qual és la natura evident, en estat pur.

D'altra banda i en segon terme però no menys important, el vessant patrimonial de la cultura (del llatí *cultura*, segle XVII); i en aquest cas, el de la realitat física però també immaterial que té origen humà, dotat de lleis conscients que persegueixen una transcendència i uns objectius determinats. Es tracta de tot aquell patrimoni que es construeix i evoluciona a partir d'una combinació deliberada d'història, perquè aquesta ciència -a diferència de la biologia, la climatologia o la geologia- és l'única que s'ocupa de l'existència i de l'activitat humana al llarg del temps.

Sobre el paisatge, el recurs que ens ofereix la història

Al llarg d la història i, per tant, en l'esdevenir de la humanitat, l'impacte humà, és a dir, l'acció de la cultura sobre de la natura ha

generat una nova realitat física transcendent: el paisatge (del francès *paysage*, segle XVIII) on camins connecten valls; ponts travessen rius; mines foraden conques; abadies i castells coronen muntanyes; i viles i camps substitueixen boscos. En aquest sentit, la humanitat, al llarg de la història i mitjançant la seva cultura creixent, ha anat modelant la natura que l'envolta per a domesticar-la i adaptar-la a les seves necessitats. En resum i per a dir-ho fàcil i ràpid: la cultura com a eina exclusivament humana, ha transformat la natura en paisatge.

El paisatge, doncs, és el recurs resultant d'un procés històric (procés humà) on la natura ancestral i atàvica pren la forma que li dona la comunitat cultural (comunitat humana) que l'habita. D'aquesta manera, el paisatge és sinònim d'hàbitat i imaginari humà i el recurs que ens ofereix la història per a recrear l'origen, el camí i el final d'una trajectòria o d'un itinerari transcorregut en el passat.

Sobre les passes d'Ignasi, l'experiència d'un paisatge compartit

Amb aquest treball i amb el concepte de "seguint les passes d'Ignasi" es persegueix l'objectiu de reviure el passat d'Íñigo de mig mil·lenni enrere, descobrint i explicant el paisatge que els seus contemporanis i els nostres avantpassats van esculpir. Mitjançant l'observació i l'experiència com a mètode científic i a través de l'anomenada història experimental, es divulga la immersió en el camí i en l'imaginari del moment, situant els sentits i coneixements en la primeria del segle XVI i, més concretament, durant el 1522, per observar aquell paisatge que vam compartir: en un primer moment, el patrimoni natural que encara es conserva (biologia i geologia); i a partir d'aquí el patrimoni cultural establert -tant l'immaterial com el de caràcter material i immoble- i també aquell que s'introdueix o s'aixeca contemporàniament a la vida o al pas d'Ignasi per segons quines valls, poblacions, muntanyes o terres.

Sobre el context cultural i els tres paisatges d'Ignasi

Amb aquest mètode i marc metodològic, el treball comença amb l'explicació contextualitzada a l'entorn d'Ignasi de Loiola, de com durant l'edat Mitjana i en començar l'època Moderna, el coneixement europeu inicia la recerca d'explicacions sobre la natura i el paisatge defugint les velles argumentacions religioses, ja siguin de tradició gentil -pagana- o cristiana, i experimentant a partir de la pròpia observació, és a dir, introduint el mètode científic.

D'aquesta manera, tenint molt present el context científic europeu en relació amb el paisatge per on transcorre la vida d'Íñigo; i sabent que aquest coneixement contrasta i xoca frontalment amb l'imaginari que té el pelegrí, aquest estudi repassa i identifica el patrimoni cultural i, per tant, històric, que genera el paisatge amb el qual interactua Ignasi fins que arriba i s'estableix a Manresa.

Amb aquesta fonamentació històrica del paisatge, la recerca esdevé un recorregut que segueix la vida (infància, joventut i maduresa) i "les passes" d'Ignasi, aprofundint en tres paisatges ben diferenciats: El primer de tots és l'adscrit a la vall de l'Urola, per a descobrir el bressol d'Íñigo i immergir-nos en la combinació d'imaginari gentil basc i d'educació catòlica castellana de la seva infància. Aquest, és un primer àmbit molt important de descobrir i de divulgar perquè, com veurem més endavant, es farà present i serà clau durant l'estada transformadora d'Ignasi a Manresa. El segon paisatge i de caràcter més transitori, paradoxalment és el més localitzat de tots, concretament cenyit la vila d'Igualada, per a conèixer el camí i pelegrinatge d'Ignasi i situar-nos en el punt d'inflexió on el cavaller Íñigo López adquireix la indumentària que, poc després, el convertirà en l'home del Sac de l'imaginari cultural català. Finalment, el tercer i últim paisatge és el de la terra del Bages, refent al camí Ral de Montserrat a Manresa i a les cruïlles de camins veïnals que segueix Ignasi des de Montserrat fins a Manresa. En contraposició amb el primer paisatge -el de la vall de l'Urola-, aquest darrer és per aprofundir en la disrupció d'Ignasi, immergir-nos en

el context cultural català de la Manresa de les primeres dècades del segle XVI, en la maduresa d'Ignasi a la vegueria de Manresa i a la capital del Bages, i un element clau que fins ara ha passat massa desapercebut: el moment concret entre traumàtic i catàrtic en què l'Ignasi manresà tanca definitivament el seu passat per obrir un nou i definitiu període vital.

Finalment i per a poder mantenir el fil roig de la història de vida i del pelegrinatge del personatge, els paisatges discorreran entre passatges que recreen de manera divulgativa passatges de l'autobiografia de Gonçalves i també de la biografia de Polanco sobre el gentilhome d'Azpeitia i del pelegrí de Manresa.[2]

[2] GONÇALVES DE CAMARA, Luis (1553-1555) i NADAL MOREY, Jeroni (pròleg). *El Peregrino. Autobiografía de Ignacio de Loyola* a "Obras completas de S. Ignacio de Loyola", Editorial Católica, Madrid, 1963.

DE POLANCO, Juan Antonio (1573-1574). *Vida de Ignacio de Loyola*, a "Obras completas de S. Ignacio de Loyola", Editorial Católica, Madrid, 1963.

La natura i l'imaginari en temps d'Ignasi

Progrés i realitat cultural sobre el coneixement de la natura

El 1622, un segle després d'aquell camí que duu el basc Íñigo López de Oñaz i Loiola d'Azpeitia a Manresa, l'Església canonitzarà el fundador del jesuïtes (Ignatius de Loyola) alhora que beatificarà el filòsof dels dominics, el germànic Albert von Köln (Albert Magnus).

Albert von Köln era frare però també era filòsof i acadèmic, i fou el primer pensador a instaurar l'observació com a mètode científic, fonamentant les bases de la ciència moderna i de l'estudi del medi natural que, justament, es desenvolupa durant la vida i època d'Ignasi. En aquest sentit i seguint les passes traçades per l'obra albertiana, és al llarg del segle XVI que es produeix el despertar definitiu de la ciència empírica de la naturalesa.

L'Europa d'Albert encara era la medieval que, durant la segona meitat del segle XIII, començà a buscar explicacions científiques a allò que passava a la natura en general i que no era producte de l'afany humà per construir un paisatge a la seva mida. En aquest sentit, Albert von Köln va ser el primer en abandonar les antigues mitologies -tant les gentils com les cristianes- que sempre explicaven el món natural a partir d'una interpretació religiosa. Albert fou pioner en l'observació de la natura com a mètode científic i com a producte d'aquesta nova guia experimental, va escriure sobre geologia, sobre flora i fauna i *Sobre la naturalesa dels llocs*, bo i aprofundint en els diferents hàbitats naturals i en la influència de la terra sobre la vida i la pròpia existència humana que, d'altra banda, ja entenia com una espècie animal més però, això sí, dotada d'ànima espiritual o cultural.[3]

La màxima albertiana era que l'objectiu de les ciències naturals no havia de ser simplement el d'acceptar les declaracions dels altres, sinó que calia investigar les causes que modelen la natura. Amb la seva metodologia científica, Albert ja va llançar la teoria sobre l'origen dels fòssils que, tres-cents anys després, al segle XVI i en l'època d'Ignasi, produeix tant de rebombori.[4] Evidentment, la causa

[3] PAZ LIMA, Jimena. "La doctrina zoológica en la obra de san Alberto Magno" a *Studium. Revista de Humanidades*, núm. 15, Universidad Católica de Argentina, Buenos Aires, 2009, pp. 29-51.

[4] CASTILLO, Manuel. "Alberto Magno: precursor de la ciencia renacentista" a *La ciencia de los filósofos*, 1996. pp. 91-106.

d'aquest aldarull no serà cap altre que el xoc frontal que aquesta idea albertiana representava per a la *Bíblia*.

Per exemple i ja que hem citat la magna obra cristiana, a les obres albertianes i a l'hora de citar l'*Antic Testament*, Von Köln sempre obvià el mite demonitzat de la "serp original" o del "gran dragó" del "Gènesi"(3:1-16) alhora que reivindicà el coneixement dels "Proverbis"(30:28), on es descriu que la serp i el dragó són de les poques coses "ben petites de la terra que són més assenyades que els savis" perquè "s'atrapen amb les mans alhora que s'escapoleixen als palaus reials". Pel dominic, aquesta definició sí que s'ajustava a una senzilla realitat contrastada: les serps i els dragons, sempre arranats a terra, semblen fàcils de capturar però són esmunyedissos, perseverants i s'acaben deslliurant i adaptant a l'hàbitat on es troben, ja sigui enmig del medi natural o de l'humà.

Serps i dragons al marge, però, Albert també aplicà el seu mètode a l'estudi de la natura i, en aquest cas, també s'atreví a escriure que "hi ha terres que estigueren cobertes per aigües dolces o per aigües salades i, ara, unes són seques i d'altres, al contrari, estan submergides. Però segons la naturalesa, el mar no ha cobert mai la Terra sencera i el mar tampoc podrà mai assecar-se. Els canvis depenen del règim de pluges i la seva causa és astronòmica." En resum i sintetitzant, que Albert tampoc no va considerar mai com a racional el diluvi Universal bíblic.

En aquest mateix sentit, el dominic també va estudiar les troballes de restes d'animals aquàtiques preservades en pedres i roques, i va plantejar que provenien de zones havien estat cobertes pel mar i establí les bases per assignar l'origen orgànic als fòssils: "els elements del cos dels animals es transmuten en els elements terra i aigua. Després, la força petrificant converteix l'element terra en pedra i l'animal conserva les seves diverses part tal com eren".

El filòsof Albert von Köln, àlies Magnus, amb serps i dragons en un tractat de natura del segle XIV.

L'obra del filòsof Albert von Köln en el camp de la ciència i de l'experiència a partir de l'observació de la natura a partir de la segona meitat del segle XIII va anar-se expandint per Europa fins a eclosionar amb força a la primeria del segle XVI, justament, durant l'època d'Ignasi. Val a dir, però, que si bé és cert que a partir del 1500, l'obra i les teories albertianes viatgen arreu del continent i es reivindiquen des de les principals tribunes acadèmiques i universitàries de l'Europa urbana, el món continua sent majoritàriament rural i tradicional, on el llenguatge hegemònic encara és el de la unió de religió i cultura o paganisme clàssic. És el fet incontestable que els ideals medievals i gòtics encara tenen força entre la societat i que la cultura atàvica arrelada a interpretacions religioses -ja sigui de tradició oral i gentil o de font escrita i cristiana- encara és hegemònica.

Per a poder entendre millor com en són de llargs, en el transcurs de la història, els processos d'evolució cultural com el que es viu des d'Albert von Köln a Ignasi de Loiola en endavant, només cal parar atenció en el fet que després del progrés cultural d'entre els segles XIII-XVI, durant el període del XVII al XVIII encara hi haurà importants naturalistes com el metge helvètic Johann J. Scheuchzer o el franciscà espanyol José Torrubia, que defensaran idees que Albert von Köln ja havia descartat, com per exemple la del diluvi Universal, fins al punt de considerar que els fòssils trobats als

Alps i a Montserrat, respectivament, corresponen a animals morts durant aquell cataclisme bíblic i referenciats amb sentències tan poc albertianes com "estranyes relíquies d'aquell maleït món primitiu".[5]

L'imaginari popular al 1500

Al 1500 i, per tant, en temps d'Ignasi, l'Església popular que s'havia integrat al paisatge per a conviure entre la població, encara s'adaptava sense massa problemes a les creences religioses gentils, santificant els indrets sagrats precristians, assumint com a propis els fenòmens naturals reconeguts com a miraculosos i, d'altra banda, condemnant la resta a ser obra d'éssers demonitzats. D'aquesta manera, durant part de l'època Moderna, continua com a hegemònica la idea de l'humà com a part inseparable del seu entorn natural, com ho és una roca, un cim o una font; i s'atribueixen als elements naturals característiques pròpies d'éssers vius o sobrenaturals. Així i segons la mentalitat d'aquesta època, encara són les forces ocultes -competència de déus o de diables, segons si fan el bé o el mal- les que dominen els fenòmens de la naturalesa que són inexplicables, és a dir, totes aquelles manifestacions que l'humà no pot controlar amb el seu esforç, amb la seva tècnica o amb la seva ciència. I no serà fins ben avançada l'edat Moderna, que les teories albertianes començaran a fer forat de debò a la cultura de les elits; per així, començar a distanciar-se de la popular i hegemònica fins al moment, que continuarà com a primer i últim refugi de totes aquestes creences i supersticions.[6]

Tanmateix, a l'arrel de tot aquest imaginari, sempre perdura l'herència d'aquelles antigues creences precristianes que, davant d'obres arquitectòniques amb grans blocs de pedra que desafien la raó humana, d'edificació inexplicable o d'origen massa remot en el temps, neguen que puguin ser obra humana i les atribueixen directament a un imaginari grutesc demonitzat. I normalment, la tradició oral els associa a la imatge de grans serps o dragons

[5] SCHEUHZER, Johann J. *Homo diluvii tesis*, Typis Joh. Henrici Byrgklini, Tiguri, 1726.

TORRUBIA, José. *Aparato para la Historia natural española. Tomo Primero. Contiene muchas dissertaciones physicas, especialmente sobre el Diluvio. Resuelve el gran problema de la transmigracion de cuerpos marinos, y su petrificacion en los mas altos montes de España, donde recientemente se han descubierto*, Imprenta de los herederos de D. Agustín Gordejuela, Madrid, 1754.

[6] BARROS GUIMERANS, C. *La humanización de la naturaleza en la Edad Media*, "Edad Media: revista de historia", núm. 2, Universidad de Valladolid, 1999, pp. 169-194.

que adopten una aparença inofensiva (de trempat paisà, de gentil cavaller, de venerable ermità, etc.) alhora que són capaços de construir ponts com el de Martorell (d'origen romà però refet el segle XIII), Llobregat avall, i el de Cardona (gòtic del segle XV), Cardener amunt. O com a constructors d'altres tipus d'edificis com la torre del Breny a Castellgalí (sepulcre monumental romà del segle III), també coneguda com a torre dels Dimonis, "l'única casa edificada pel Diable a Catalunya",[7] a tocar de l'aiguabarreig on el Llobregat rep l'afluència del Cardener.

[7] LAGARDA-MATA, S. *El Diable és català*, Angle Editorial, Barcelona, 2014, p. 125.

La infància d'Ignasi

Primer paisatge: la vall de l'Urola

Ignasi neix a la vall de l'Urola, concretament a la població basca d'Azpeitia i sota el nom èuscar d'Íñigo López el 1491, a cavall entre l'edat Mitjana i l'època Moderna, un any abans que la monarquia Catòlica expulsi la població jueva, conquisti l'emirat de Granada i topi amb el Nou Món. En aquest moment, Azpeitia és la segona vila més rica i poblada de la "terra" de Guipúscoa -només per darrere de la seva capital, Sant Sebastià- i es troba habitada per cent cinquanta fogars i uns sis-cents habitants.[8] Els orígens de la vila cal trobar-los a partir del 1310 a la riba esquerra del riu Urola, a la falda de llevant de la serra d'Izarraitz. Molt a prop però a l'altre vessant de la muntanya, hi ha el paratge de Mari-kutz amb un parell de túmuls funeraris i dòlmens (arques megalítiques) al voltant d'una llacuna. Segons la mitologia popular, el fons d'aquestes aigües atresora una arca plena d'or custodiada per *Mari*, la deessa-mare del culte gentil basc.[9] En aquest sentit, el topònim Mari-kutz és l'aglutinament i economització lingüística de *Mari kutxa*, és a dir, l'Arca de Mari.[10]

Enmig d'aquest paisatge de referències religioses clarament gentils, la vila d'Azpeitia, creix a redós de la parròquia i antic temple del monestir de Soreasu. Històricament, l'església parroquial d'Azpeitia depengué dels avantpassats d'Ignasi com a senyors laics i patrons del lloc i es troba sota l'advocació del "soldat-sant" per excel·lència: Sebastià, que segons l'hagiografia, fou el militar occità que -com li passa a Ignasi de Loiola- abandonà l'espasa per abraçar la creu; motiu pel qual va ser segetat i, finalment, bastonejat fins a la mort. El temple actual és contemporani a Ignasi i gira al voltant de la capella familiar dels Loiola, ocupant la nau central, just davant de l'altar Major. A la seva dreta, hi ha la interessant capella de la Soledat, la volta del sotacor de la qual està decorada amb elements grutescos del culte gentil basc, dragons i *lamias*,[12] encerclant a dues sibil·les o nimfes hel·lèniques: l'*albuena* (d'aigües albines o sulfuroses, consagrada a un pou) i l'*herofila* (de la roca i consagrada a una cova). A diferència dels dragons i les *lamias*, aquestes sibil·les ja apareixen convertides a la nova fe, "civilitzades" i profetitzant al servei del cristianisme.[13]

[8] ORELLA, José Luis. "Un mapa guipuzcoano del siglo XVI siguiendo los índices foguerales" a *Lurralde*, núm. 15, Universidad de Deusto, Sant Sebastià, 1992, pp. 183-197.

[9] Segons el culte gentil basc, Mari és la reina de tots els genis i la personificació de la natura. És amiga de *lamias* i de les *sorginak* i enemiga del culte cristià i catòlic. Físicament, a terra es mostra en forma d'un gran arbre -normalment un roure- i, al cel, com una gran es mostra bola de foc que creua el cel.

GALLO, Pablo i CARO BAROJA, Julio (prólogo). *Bestiario del Norte. Seres mitológicos y animales fantásticos de Galicia, Asturias, Cantabria y País Vasco*, Editorial La Felguera, 202, pp. 148-177.

[10] ORUESAGASTI, Goizargi. *Iraurgi bailarako kontu zaharrak, Azpeitiko Udala*, Azpeitia, 2005, pp. 45-46.

[11] El 1346 el casal de Loiola ja consta com a senyor laic i patró del monestir de Sant Agustí de Soreasu d'Azpeitia. Per aquest motiu, la capella de Loiola es troba a la nau central i just davant de l'altar Major. A la seva dreta, ja durant l'època d'Ignasi i a partir del 1555, s'hi aixeca la capella de la Solitud o d'Erola.

FERNÁNDEZ, Luis. "Los señores de la casa de Loyola, patronos de la iglesia de San Sebastián de Soreasu" a *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, núm. 42, 1986, pp. 493-522.

[12] Segons el culte gentil basc, les *lamias* són dones d'aigua -marines a la costa i fluvials terra endins- amb el bust en forma humana i llargs cabells "enamoradors" i la part inferior en forma d'animal. En el cas de les *lamias* d'Azpeitia, tenen potes d'ocell.

DDAA. "Tradiciones y leyendas en las regiones subterráneas. Resumen de mitologia mariana" a *Eusko-Folklore. Publicación del Laboratorio de Etnología del G. de C.N. Aranzadi de la R.S.V.A.P.* , núm. 7 - sèrie 3a, 2n trimestre del 1956, Donostia, pp. 156-171.

[13] La sibil·la *albuena* apareix amb l'atribut del sol de la Nativitat; profetitzant el naixement del fill de Déu; i la sibil·la *herofila* duu la creu de la Passió, vaticinant la mort del primer dels cristians.

DE MIGUEL LESACA, Miren. *La capilla renacentista de don Nicolás Sáez de Erola, capitán del Perú, en Azpeitia. Las Grisallas, un singular programa caballeresco, de virtud y redención, tesi doctoral dir.* ECHEVERRÍA GOÑI, Pedro Luis. Universidad del País Vasco, Vitoria-Gasteiz, 2016, p. 489.

Als afores de l'Azpeitia emmurallada, aigües amunt i a la riba dreta de l'Urola, s'hi aixeca la casa solar dels Loiola, un llinatge important ja des d'abans del 1350 i provinent dels denominats *parientes mayores*, és a dir, dels més ancestrals casals de la terra guipuscoana. Com a tals, els Loiola ostentaven un escut d'armes representat per la imatge de dos llops amb una olla que, en el seu origen, es descrivia amb el patronímic llatí de *Lupus in olla* i que, en un exercici evolutiu i d'economia lingüística, va acabar aglutinant-se en el cognom *Loiola*. Tradicionalment, ja fos en la tradició gentil o cristiana, el llop havia estat una bèstia temuda i demonitzada -fins i tot per l'obra albertiana-; però a partir de l'època Moderna, l'heràldica li atorgà certs valors com els de l'astúcia i la vigilància. I és amb aquests atributs que, a l'escut de Loiola, els llops defensen l'olla com a símbol de l'herència i la riquesa familiar. Sota aquest estendard, el de Loiola va ser un dels casals guipuscoans del bàndol dels Oñaz, coneguts com a *oñacinos*, que a les juntes de la *Hermandad de la tierra de Guipuzkoa* del 1475, decidiren transitar d'hereus dels *parientes mayores a notables caballeros* del regne de Castella i del projecte monàrquic Catòlic. Com a conseqüència, van acceptar esdevenir nobles confessionals i convertir casa seva en exemple de les virtuts catòliques i la "terra" atàvica en la "província" de Guipúscoa.[14]

Íñigo neix en aquesta casa i torre amb una història que remunta al 1400 i on l'evolució de la seva arquitectura a partir del 1460 i per iniciativa de l'avi Loiola, Juan Pérez de Oñaz, ja avisa del rumb que prengué el seu llinatge: la part antiga, de pedra i d'estil gòtic norteny; i la part nova, de maó i d'art mudèjar andalusí. Aquí, Ignasi és el benjamí de tretze germans, fill de Marina Sáez de Licona i de Beltrán Yáñez de Oñaz, vuitens senyors de Loiola i capitostos *oñacinos*.

D'aquesta manera, Íñigo creix aquí, als afores de la vila d'Azpeitia, enmig d'un paisatge assalvatjat per l'aiguabarreig del riu Ibai-Eder amb l'Urola, conegut amb el nom de Pou de Lamias, i a prop d'evangelitzadora ermita d'Olatz i la seva "devociosa verge".[15]

Entre antics cultes a dones grutesques i la fe en dones celestials, Ignasi llegeix *Crónica de siete casas de Vizcaya y Castilla*, obra de Lope García de Salazar -historiador i noble oñacino, amic de l'avi d'Ignasi, amb qui va compartir desterrament- i on escriu que "dize

[14] MARÍN PAREDES, José A. *"Semejante pariente mayor". Parentesco, solar, comunidad y linaje en la institución de un pariente mayor de Guipúzkoa: los señores del solar de Oñaz y Loyola (siglos XIV-XVI)*, Diputación Foral de Guipuzkoa, Donostia, 1998, p. 375.

[15] L'ermita de nostra senyora d'Olatz apareix documentada el 1460 -just quan l'avi Loiola, Juan Pérez, retornà d'un desterrament i refà la casa amb l'arquitectura mudèjar- per a convocar-hi les juntes de la *Hermandad de la tierra de Guipuzkoa*. Sembla ser que Ignasi té cap aquest temple "especial cariño" i que "en su interior se venera la talla gótica de la virgen de Olatz, patrona de Azpeitia, de la que san Ignacio fue muy devoto".

DE IRIGOYEN, Domingo. "Ermitas e iglesias de Guipuzcoa. Ensayo de catalogación" a *Anuario de Eusko-Folklore*, vol. XIV, Donostia, 1934 i reedició 1984, p. 61.

la historia que quando el rey de Escocia, padre de esta donzella [*Mari*], murió, [...] durmió con ella en sueños un diablo que llaman en Bizcaya *Culebro*, Señor de Casa, y que la empreñó [...] y parió un hijo, que fué ome mucho hermoso y de buen cuerpo y llamándole Conde Don Zuria [Jaun Zuria], que tomó por armas dos lobos del Señorio de Biscaya Encarnizados con dos carneros con las cabezas en las bocas, dos árboles entre ellos".[16] Aquest *Culebro*, també conegut com a *Sugaar* o *Maju*, és el déu-pare del culte gentil basc, representat per una serp o un dragó, tot i que té la capacitat d'adoptar figura humana. Viu al món grutesc, subterrani, i es manifesta sortint a la superfície i travessant lumínicament el firmament (llamp). Justament és a la vall del riu l'Urola i a l'ombra de la muntanya d'Izarraitz, on es troba Azpeitia, que la tradició explica l'aparellament de *Culebro* amb *Mari* provoca llampegants, atronadores i plujoses tempestes.

Aquest primer paisatge de la vall de l'Urola de la "infància d'Ignasi" es relaciona estretament amb el capítol anterior de "La natura i l'imaginari en temps d'Ignasi", ja que és la prova acreditada que la teoria albertiana del segle XIII i, més concretament, la de les "serps" abans citada, encara no ha arribat ni arrelat a l'Azpeitia que deixa enrere el segle XV i comença el XVI. Des del moment que el paisatge d'Íñigo és ple de referències a *numens*, és a dir, a déus i genis mitològics protectors de la natura; i que a casa llegeix com a "història" el mite d'un serpent que és el pare d'un llinatge familiar, és ben clar que, culturalment, mentre la ciència avança, els cultes i les religions es mantenen i perduren.

[16] GARCIA DE SALAZAR, Lope i DE GUERRA, Juan Carlos (introducció). *Crónica de siete casas de Vizcaya y Castilla (1454)*, Est. Tip. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid, 1914, pp. 6-7.

La joventut d'Ignasi

Gentilhome al servei de Castella

Imbuït de tot aquest imaginari, Ignasi és educat en el catolicisme hispà, però amb el dringar de l'acer i l'olor de pólvora, de seguida se sent més atret per la cort i la caserna que no pas per la cúria i la parròquia. Mentrestant, l'estat monàrquic Catòlic es consolida i capitalitza al regne de Castella, i els reis incorporen els *oñacinos* a la seva organització militar, sobretot en el trànsit dels segles XV al XVI. Tot just complerts els quinze anys i lleial al seu llinatge i bàndol, Íñigo López de Oñaz i Loiola es converteix en patge de Juan Velázquez de Cuéllar, tinent d'Arévalo i comptador major del palau Reial; i com molts joves nobles d'aquesta època, es forma a partir de la lectura de llibres de cavalleria, en l'art de la guerra i en l'amor cortès. El 1517, Íñigo ja s'ha convertit en un home de vint-i-sis anys, ascendit a gentilhome (noble d'estament i de carrera militar) al servei d'Antonio Manrique de Lara, duc de Nájera, conquistador i futur virrei de Navarra; participant en la repressió sobre els alçaments dels legitimistes navarresos i dels comuners castellans.

Pamplona, la batalla que ho canvia tot

El primer punt d'inflexió en la vida del gentilhome basc es produeix el maig del 1521 i un cop ha fet els trenta anys, en la coneguda com a batalla de Pamplona: en aquest moment, els legitimistes del regne de Navarra i partidaris d'independitzar-se de Castella, han reunit un gran exèrcit amb el suport de França, comandat pel vescomte occità Andrèu de Foix, el popular "general Asparrots", que pretén alliberar Pamplona del jou monàrquic. Des d'aquesta capital i alertat de la superioritat de les forces franconavarreses, el virrei Manrique abandona Pamplona mentre la guarnició castellana amb el governador Miguel Herrera i un dels seus capitans, Íñigo López de Oñaz, al capdavant, es preparen per resistir des del castell de Pamplona, la fortalesa adossada al burg més occidental de la ciutat. El 19 de maig, l'exèrcit del general Asparrots és rebut amb les portes obertes, hi fa entrada triomfa li inicia el setge al castell defensat pels castellans. L'endemà, divendres 30 de maig, durant la batalla i amb

un intens bombardeig d'artilleria, una canonada sega les dues cames d'Íñigo, fracturant-li greument la dreta. Mentrestant i assumint que la pèrdua de Pamplona és inevitable, el governador Herrera rendeix el castell al general Asparrots, alhora que també capitula l'esperit combatiu del benjamí dels Loiola que, esguerrat i custodiat per legitimistes navarresos fins a la casa solar de la seva Azpeitia natal, serà operat –tot un martiri, segons el seu propi testimoni- fins a tres vegades de les ferides sofertes.

Poc després i des de la seva frustrant convalescència de guerra, a Íñigo li arriben les bones noves sobre la batalla de Noáin del 30 de juny i del definitiu triomf de Castella sobre un regne Navarra esmicolat. El petit dels Loiola intenta recuperar el caminar però la coixesa que arrossega el fa ser plenament conscient que la seva carrera militar ha quedat tan esberlada com la seva cama dreta. Definitivament, la batalla de Pamplona li ha canviat la vida.

Batalla de Pamplona del 19 de maig del 1521 i caiguda d'Íñigo durant el bombardeig de la fortalesa de la ciutat, segons *Vita beati P. Ignatii Loiolae Societatis Iesu fundatoris* de Juan Antonio de Polanco.

Cavaller errant per la Rioja, Navarra i Aragó

Confinat a la torre dels Loiola, Íñigo torna a la lectura però canvia els llibres d'història i de cavalleria pels de sants i sobre la vida de Crist on, sense batalles ni duels, al capdavall, la història de tota aquesta literatura acaba coincidint: un viatge iniciàtic a la recerca d'una experiència reveladora, ja sigui amb l'espasa buscant el Greal o amb la creu cercant a Déu. I, esguerrat com està, creu que potser ha arribat el moment de replantejar-se la vida, d'esbandir-se la sang de les mans, de fer-se perdonar els pecats i de lliurar un altre tipus de croada, en un viatge improvisat cap a la mitificada Jerusalem.

A finals de gener del 1522, força recuperat però coix de per vida, el cavaller Íñigo s'acomiada del seu germà gran i novè senyor de Loiola, Martin García de Oñaz, i en companyia d'un altre germà, el clergue Pedro López, amb els criats Ander de Nabaiz i Jon de Landeta, i muntant un mul –de més fàcil cavalcar que un cavall, per ser més petit i dòcil-, comença un camí errant cap al sud. Des del casal dels Loiola cap al santuari d'Aranzazu, Ignasi segurament fa parada a mig camí, a la mítica parròquia de Santa Maria de Zumarraga que, segons la creença popular, fou construïda amb pedres llançades pels *jentilak*[17] des de la serra d'Aitzgorri. Històricament, aquesta església es fonamentava sobre un antic monestir que, cent cinquanta anys enrere, ja havia estat amic dels Loiola i sota el domini *oñacino*.[18] En aquest temple, la biga de la balustrada del cor, dominant la nau central i encarada a l'altar, hi ha gravada una escena prealbertiana: un guerrer-caçador tocant el corn que es troba envoltat per un porc senglar, un llop i un dragó amb cua de serp; el bestiari amb més ullals i temut del bosc.

Des del seu País Basc atàvic, Íñigo continua cap a la Rioja, concretament a Navarrete, per visitar el seu senyor, el virrei Manrique, i cobrar l' últim sou com a gentilhome de Castella. A partir d'aquí, Íñigo decideix continuar sol i pel seu compte cap al sud-est, per la Rioja i Navarra; i ja en terres d'Aragó –possiblement entre Gallur i Alagón-, protagonitza tota una paràbola: es troba un

[17] Segons el culte gentil basc, els *jentilak* són ogres dotats de força per a l'aixecament de roques i d'habilitat per a l'agricultura i la construcció. Són els parents grutescos dels *basajun* dels boscos i van "culturitzar" els humans en explicar-los el secret del conreu de la terra i del treball de la pedra.

BERGARA, aRITZA, ALZATE, Raquel i DEL RÍO, Ricardo. *Mitologika. Una visión contemporánea de los seres mágicos de Euskadi*, Astiberri Ediciones, Bilbao, 3a edició, desembre 2017, pp. 77.

[18] A partir de la segona meitat del 1366, Santa Maria de Zumarraga és un complex monacal concedit al cap del bàndol Oñaz. És considerada la primera i més antiga de les esglésies parroquials de l'interior guipuzcoà i exercirà com a tal fins el 1576. És per aquest passat atàvic que es coneix popularment pel nom l'*Antigua* o que la mitologia popular explica que va ser construïda amb pedres dels *jentilak*.

morisc il·lustrat que es dirigeix a Pedrola i amb el qual fa camí bo i parlant sobre teologia cristiana. Immersos en un intens debat, el nou company de viatge etziba al basc que respecta la suposada virginitat inicial de Maria, però que no accepta de cap manera el principi que una dona –encara que sigui la mare de Crist- continuï sent verge després del part. La conversa acaba aquí i el morisc accelera el pas cap al seu destí. Però dalt del seu mul, el cavaller continua donant voltes a la controvèrsia mentre es desperta el bel·licós gentihome que encara duu a dins; i arriba a pensar que, pel fet d'haver negat el dogma de fe de la "virginitat perpètua", el seu deure cristià és el de "ir a buscar el moro y darle de puñaladas por lo que había dicho". I així, acostant-se a la cruïlla entre el camí Ral i el de Pedrola, Íñigo decideix encomanar-se al mul, afluixar les regnes i que sigui l'animal –per mediació divina, segons l'autobiografia- qui acabi triant si és que ha de seguir el camí del morisc per matar-lo o continuar impertorbablement la seva ruta. Finalment, el mul continuarà tranquil·lament pel camí Ral i serà d'aquesta manera com el basc es pacifica i s'allunya de la temptació de desembeinar de nou l'espasa.

El cavaller i gentihome Íñigo continuant el seu pelegrinatge per terres d'Aragó, després d'haver mantingut un debat religiós amb el morisc i la temptació d'acabar-lo amb l'apunyalament del seu interlocutor, segons *Vita beati P. Ignatii Loiolae Societatis Iesu fundatoris* de Juan Antonio de Polanco.

La maduresa d'Ignasi

Segon paisatge: la vila d'Igualada

El cavaller Íñigo López de Oñaz continua el seu camí i va afinant la ruta cap a llevant, buscat la Mediterrània i un port important –el de Barcelona- des d'on emprendre el viatge per mar a Roma i aconseguir el permís per pelegrinar a Jerusalem. És així, cada vegada més convençut d'haver emprès un camí iniciàtic i espiritual, com arriba al principat de Catalunya i, sembla ser, fa una curta però gens banal parada al "poble gran" d'Igualada per a servir-se d'una indumentària pròpia de pelegrí i un calçat adient, del qual només podrà calçar el peu esquerre, perquè encara cavalca amb tota la cama dreta inflada i embenada.

Quan Ignasi hi arriba, Igualada és una vila emmurallada i mig buida que ha perdut més de la meitat de la seva població per culpa de la guerra civil Catalana (guerra dels Remences). Tanmateix, encara conserva uns cent seixanta fogars i uns sis-cents quaranta habitants, superant d'aquesta manera la demografia d'Azpeitia.[19] Els orígens de la vila cal trobar-los a partir del 1196 a la riba esquerra del riu Anoia, construïda al peu mateix del camí Ral entre la Catalunya de ponent i la del pla de Barcelona i a redós de la capella de Santa Maria, originària del 1002 i que el 1515 -convertida ja en església parroquial- acaba de fer-s'hi la seva segona rehabilitació i ampliació. Pocs anys abans, el 1506, s'ha acabat de reconstruir l'antic convent dels agustins del 1393 que va ser arrasat durant la guerra. Igualada, ostenta el privilegi reial de ser considerada carrer de Barcelona des del 1381 i, en aquest sentit, des del 1402 posseeix una víbria com la de la ciutat comtal per a les seves festes populars. Aquest dragó femení o serp de l'imaginari gentil precristià representada amb bec d'àguila i ales de quiròpter, va ser incorporada com a símbol heràldic de la cimera reial de la corona Catalanoaragonesa pel rei Pere III el Cerimoniós.[20] La vibra és tan semblant al drac, però, que les dues bèsties s'aniran mimetitzant l'una amb l'altra i, a la llarga, "s'aniran confonent i fa molts anys que ningú deu ser capaç de distingir-les, si no és pel femení del nom i pels pits [de la vibra]".[21] En tot cas, durant el segle XVI d'Íñigo i fins ben entrat el segle XVIII, les serps alades -ja siguin dracs o vibres- seran ben presents a la cultura europea,

[19] VIVES SABATÉ, Marta i MIRET SOLÉ, M. Teresa. *D'Aqualata a IGD. Cinquanta documents, cinquanta mirades a la història d'Igualada*, Consell Comarcal de l'Anoia - Generalitat de Catalunya, Igualada, desembre del 2007, p. 100.

[20] GOMIS MESTRE, Cels. *Zoologia popular catalana (1910)*, Edicions Sidillà, la Bisbal d'Empordà, 2014, p. 343.

[21] DOMÈNECH, Joan de Déu. "Cocodrils i balenes a les esglésies" a *Locus amoenus*. Revista del Departament d'Art i Musicologia, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 266-267.

des de l'àmbit científic, i apareixen descrits tant en publicacions sobre zoologia com en cròniques de viatges on, amb tota normalitat, formen part de la fauna i del paisatge que trepitgen.[22]

La víbria –amb bec d'àguila i ales de quiròpter- de la mitologia i de imaginari popular segons una peça de ceràmica catalana del primer quart del segle XVII.

Tres imatges d'obres europees dels segles XVII i XVIII on des d'un punt de vista científic o empíric, s'inclouen els dracs o les serps monstruoses i alades com un animal més de la naturalesa i del paisatge.

[22] JONSTON, John. *Historiae naturalis de insectis, libri II: de serpentibus et draconibus cum aeneis figuris*, John J.F. Schipper, Amsterdam, 1657.

SCHEUCHZER, Johan Jakob. *Itinera per Helvetiae alpinas regionees facta annis 1702-1710*, Typis ac Sumptibus Petri Vander Aa, Lugdunum Batavorum – Leiden, 1723.

Aquesta Igualada encara delmada i castigada per la guerra i en procés de reconstrucció, durant el pas d'Ignasi encara conserva una important activitat tèxtil amb unes dues-centes persones que s'hi dediquen amb diversos oficis com el de teixidor, calceter, sastre, retorcedor i, fins i tot, el d'adober. Tanmateix, la feina majoritària és la de paraire, és a dir la del menestral que prepara la llana perquè el teixidor pugui treballar-la. Quan Ignasi arriba a Igualada, la vila té uns cent-cinquanta paraires que permeten tenir una significativa producció tèxtil especialitzada en confeccionar dos tipus de roba de vestir: d'una banda, els draps burells i els sargils, fets de llana basta i aspra, sense tenyir, cosits en forma de sac o de túnica i destinats a la població més humil; i d'altra banda, les estamenyes, fetes també de llana gruixuda però menys densa i més còmoda, tenyides i destinades a convertir-se hàbits religiosos.[23]

Durant el segle XVI d'Ignasi, als pelegrins se'ls té assignada una indumentària oficial pròpia, denominada "roba de Camí", formada per cinc peces essencials que són, justament, un sargil -com el que es confecciona a la Igualada del moment-, una esclavina a mode de capa i caputxa, un "barret gros amb insígnies" -de feltre, de palla o de cuir- i, finalment, un bordó i un sarró que són beneïts en el moment de començar el pelegrinatge. Tanmateix, però, aquells pelegrins que fan un camí com a penitència -que es penedeixen del seu passat i pelegrinen per redimir-se-, solen vestir directament el sargil i prou. En tot cas, és més que probable que Ignasi, encara vestit de cavaller, encarregui un sargil o una estamenya de llana amb mànigues llargues a un sastre i que adquireixi unes sabates o sandàlies de cuir de les adoberies igualadines.[24]

Recreació de la indumentària que es fa cosir i adquireix Ignasi a Igualada, segons els estudis del Centre de documentació i Museu del Tèxtil de Catalunya.

Un sargil o estamenya de llana basta, unes sabates de cuir i un bordó amb carbassa de pelegrí i un sarró. Les característiques penitents del pelegrinatge del camí d'Ignasi, han exclòs pensar que dugui esclavina o barret.

[23] ANOIA PATRIMONI, *La Igualada ignasiana. Visita la Igualada Moderna*, Igualada, juny del 2022, p. 50.

[24] SALADRIGAS CHENG, Sílvia. *Ignasi de Loiola, l'home del Sac. Informe per a la reconstrucció de la seva indumentària de pelegrí*, Museu del Tèxtil, Terrassa, p. 30.

Després d'aquesta parada i de, possiblement, fer-se amb aquesta nova indumentària, el pelegrí surt d'Igualada. Un cop arribat a la riba dreta de la riera d'Òdena, el camí Ral i de pelegrinatge d'Ignasi es bifurca: un continua el curs de la riera cap a Barcelona, en direcció a Vilanova del Camí; l'altre ja travessa la riera cap a Montserrat, en direcció a Castellolí i el Bruc, i com és ben sabut, Ignasi escull aquest segon, en vistes a la terra del Bages i de Montserrat, la muntanya sagrada i mítica per excel·lència.

Tercer paisatge: la vegueria de Manresa, terra del Bages

Des de ponent i deixant enrere el paisatge d'Igualada, el cavaller basc s'enfila fins al coll de can Maçana i, des d'aquí, entra de ple en territori montserratí i en la terra de la darrera etapa del camí que, sense saber-ho, el durà cap a un destí cabdal: la vegueria de Manresa i la capital del Bages. A mestral de l'espectacular cara nord de Montserrat i fascinat per la seva **Roca Foradada** oberta com una finestra a llevant, Íñigo admira, per primera vegada, l'àmplia terra d'aquesta comarca i del cor de Catalunya.

Molt a la vora del coll, en una fondalada dominada per l'antic **castell de la Guàrdia de Montserrat**, hi ha el paratge de la **Roca Diablera**, el nom del qual prové d'un monument megalític que, segurament, podria transportar el basc a l'Arca de Mari (Mari Kutz) de la serra d'Izarraitz de la vall de l'Urola.

La Roca Diablera és un menhir funerari que assenyala l'entrada d'una cova utilitzada com a cambra d'enterraments durant l'edat del Bronze, d'aproximadament l'any 4.000 abans de l'era cristiana i, per tant, d'origen clarament gentil i, segurament, de les primeres construccions culturals (humanes) que van alterar la natura i van començar a convertir-la en paisatge. El fet que l'evangelització i la cristianització fos més ràpida i eficaç en terra catalana que no pas en la basca, fa que a la vall de l'Urola encara es conservi la toponímia

pròpia del culte gentil, mentre que al Bages ja estigui associada a dimonis o diables, és a dir, els antics déus, ara ja, demonitzats.[25]

De camí entre la Roca Diablera -el primer paratge de culte religiós conegut de la muntanya- i el monestir de Montserrat -l'últim dels santuaris erigits en aquest massís-, hi ha dues hores a cavall -equivalent a nou quilòmetres- i cinc mil anys de distància. Enmig, però, hi ha un tercer i antic temple, el de l'antiga **abadia de Santa Cecília de Montserrat** que, en fundar-se el 937, va ser la primera abadia de la història del Bages. Es troba al terme de **Marganell**, on hi ha nou fogars amb trenta-sis habitants, i Íñigo és rebut pel rector de Santa Cecília, **Miquel de Cordelles**.

Des de Santa Cecília, el cavaller de Loiola continua el seu camí i arriba fins a l'**abadia de Santa Maria de Montserrat**, al terme de **Monistrol** i de la qual n'és abat Pere de Burgos, el 21 de març del 1522. El santuari i complex monacal i espiritual de Montserrat és un cenobi originari del 1025, de quan l'abat Oliba de Vic convertí un antic priorat de l'any 933 en la nova abadia, dependent de la de Santa Maria de Ripoll i obedient a la diòcesi de Vic. D'aquesta manera, quan el cavaller basc hi arriba, gairebé ja fa mig mil·lenni de la seva fundació i, conjuntament, amb la vila de Monistrol, hi ha uns seixanta fogars amb dos-cents quaranta habitants. Una curiositat és que a partir del 1523, els monjos i els ermitans de Montserrat tindran la consideració de ciutadans de Barcelona. Quan Íñigo hi arriba, l'abadia està en plena efervescència, tant per les obres d'ampliació de l'abadia on treballa el fuster manresà i cap d'obres **Pere Caldoliver**, com per l'auge de la seva impremta, dirigida per **Joan Rosenbach** i convertida en una de les dues úniques d'Europa -al marge d'Alemanya- que disposa de tallers tipogràfics en un monestir i ja d'abans del 1501.[26] Des de la comunitat de Montserrat, el jove **Gabriel Perpinyà**, servent de l'administrador de l'abadia **Joan Guiot**, recorda que Íñigo entra al cenobi com un cavaller que "anava molt ben vestit a mode de soldat (...) i sentí a dir que era castellà perquè parlava la llengua castellana". És aquí i durant els dies que el basc s'està a la muntanya, que descobreix la vida ascètica: es retira en una balma, fa examen de consciència i s'explica que el monjo Joan Chanon l'acompanya a l'**ermita de Sant**

[25] FRONTERA VILA, Genís. *Montserrat, roques i dimonis. Històries i llegendes d'éssers endimoniats al rocós montserratí*, inèdita - pendent d'edició, 2022, p. 45.

[26] REDÓ MARTÍ, Salvador. "Represa, creixement i crisi: el segle XVI" a BATLLE, Josep, BLASCO, David, REDÓ, Salvador i SOLDEVILA, Llorenç. *Història de Monistrol de Montserrat. Un miler d'anys d'història.* Vol. 1, segles X-XVIII, pp. 99-166.

Dimes, on es confessa i entrega les seves armes –l'espasa i la daga- perquè siguin ofrenades a l'altar de l'església de Montserrat. En aquest moment, les armes són instruments familiars entre la comunitat montserratina, ja que l'abat no deixa de ser un senyor feudal, els seus administradors com Joan Guiot es mouen per la muntanya armats i alguns del monjos -com el mateix Íñigo- també han tingut un passat militar al servei del rei.[27]

Seguint aquesta evolució identitària, la nit del divendres 24 de març del 1522, el basc s'acaba desfent de tota la seva roba de cavaller i, ara sí, es vesteix amb la indumentària de penitent-pelegrí que va fer-se cosir a Igualada i es planta davant de l'altar, on ja hi pengen les seves velles armes militars, per a vetllar-n'hi unes de noves, les espirituals. Aquí i ara, a Montserrat, comença la transformació de l'Íñigo que culminarà com a l'Ignasi de Manresa.

Des d'aquí i recordant la imatge i el simbolisme que hem anat trobant de les serps i els dragons de la teoria albertiana, del culte gentil i de la demonització cristiana dels paisatges d'Ignasi (la serp dels "Proverbis", el déu-pare *Culebro* de la vall de l'Urola i la víbria d'Igualada), no ha de sorprendre que en passejar pel claustre gòtic del monestir, el basc aixequi el cap i badi mirant les voltes d'on pengen fins a sis cocodrils i caimans dissecats, amb el ventre blanquinós i les urpes esmolades sota els seus ulls. Aquest bestiari penjant acaba atorgant tant de simbolisme i personalitat a l'espai arquitectònic que tothom el coneix pel nom de **claustre dels Llangardaixos**. És ben clar que aquests "llargandaixos", ja siguin considerats ofrenes divines (exvots) o simples regals abacials, són part d'un culte recorrent arreu dels temples i santuaris: el de l'admiració, el respecte i el temor cap a la Bèstia, sovint identificada amb el Drac, una criatura tant atàvica que s'esmuny del coneixement humà del bon cristià.[28]

Aquesta curiosa relació de l'abadia amb el bestiari reptilià perdurarà al llarg del temps. Després del pas d'Ignasi per Montserrat, a principis del segle XVIII, un conseller reial de la cort de França, Barthélemy Joly, deixarà escrit que, en arribar a Montserrat, hi troba, literalment, "grans llangardaixos i bèsties monstruoses". El cronista català Pere Serra i Postius descriu l'experiència viscuda, durant la segona meitat del segle XVIII,

[27] Segons el memorial de l'abat Antoni de San Román del 14 de març del 1584.

HERNÁNDEZ, Bernat, La reforma de Montserrat a finals del segle XVI. Epistolari del monjo i abat fra Antoni de San Román (1562-1589)", a *SM*, vol. 40, 1998, pp. 23-63.

[28] DOMÈNECH, Joan de Déu. "Cocodrils i balenes a les esglésies" a *Locus amoenus. Revista del Departament d'Art i Musicologia*, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 253-275.

per l'asceta montserratí Bernat Marquès a l'ermita de Santa Magdalena: "un dia, en el temps d'anar a la capella de la seva ermita, a les dues de la matinada per a resar les matines, trobà a la porta un ferotge Drac amb la boca oberta vomitant foc per ella, ulls i narius. Amb la boca ocupava tota la porta de manera que, per entrar a la capella, era precís de ficar-se per la boca d'aquell infernal monstre. Allò va durar uns dies fins que Fr. Bernat s'armà, per ordre del seu pare espiritual [Valentí Mestre], amb el senyal de la Creu i entrà a la boca del Drac que, just després, es va esvair en un esclat tant gran que semblava que s'enfonsava tota la muntanya mentre deixava a tota l'ermita una ferotge i intolerable pudor."[29]

És aquí, en una abrupta muntanya dominada des dels segles X i XI per dues abadies cristianes, que l'antiga fascinació que desperta el Drac o d'altres criatures atàviques i gnòtiques, arrelades a la terra o a les seves profunditats, els segles XVII I XVIII ja evolucionarà, definitivament, cap al temor i la por. Serà la culminació del procés de demonització dels antics *numens* i la seva transformació en dimonis.

El basc ha de continuar el seu camí però sembla que el viatge previst es complica: des del 1519, la pesta ha afectat greument Barcelona i ara, el 1522, és el tifus que hi torna a fer estralls i, a més, l'extravagant pelegrí sembla que també vol esquivar el pas d'una important comitiva que pertany al seu antic món de gentilhome d'espasa: el castís seguici del nou Papa, Adrià VII, fins llavors cardenal i regent de Castella, que també fa camí a Catalunya per embarcar-se cap a Roma. En aquest context i baixant de Montserrat, seran unes dones de Manresa –en un futur conegudes com a ínyigues- encapçalades per Agnès Pujol i Agnès Caldoliver, les que oferiran a Íñigo la possibilitat d'esquivar tots aquests contratemps oferint-li aixopluc a l'hospital de pobres de Manresa.

En abandonar Montserrat enfundat en el sargil de llana, sense mul i a peu, coixejant i desarmat, el noble basc Íñigo López de Oñaz i Loiola ja ha transmutat la seva identitat per la del pelegrí Ignasi que, per foraster estrafolari i carismàtic, crida l'atenció i és escoltat per les poblacions on passa. Per exemple, en dominis del castell i el terme de **Castellbell i el Vilar**, el senyor del qual és el

[29] Bernat Marquès és d'origen andorrà, arriba a Montserrat l'any 1668, es converteix en l'asceta de l'ermita de Santa Magdalena fins que mor el 1701. Confia les seves experiències al monjo Valentí Mestre, el seu "pare espiritual", qui "mandò escrivisse su vida; y aviendo obedecido, pocos dias antes de morir la entregò cerrada con tres obleas al Padre Fr. Benito Casas, Monge tambien de Monserrate, diziendole no entregasse aquel pliego, sino al dicho Padre Mestre; el qual en una pequeña addicion, que hizo à la fin de dicha vida, escriviò lo referido num. 279. Empieza el Padre Fr. Valentin Mestre su addicion con estas palabras: Digo yo Fr. Valentin Mestre, Monge Professo de este Santuario de N. Señora de Monserrate, que este coderno es escrito de la misma mano del Padre Fr. Bernardo Marques Monge Hermitaño de esta Santa montaña. Y acaba diziendo: Todo lo qual huro in verbo Sacerotis, ser assi verdad como tengo escrito. Està recondido dicho original manu escrito, en el antiquissimo, y precioso Archivo del Real Monasterio de Montserrate; y yo tengo de todo su contenido fiel copia en mi Libreria.".

SERRA POSTIUS, Pedro. *Prodigios, y finezas de los Santos Angeles, hechas en el Principado de Cataluña*, Jayme Surià, Barcelona, 1726, pp. 225-226, 414-415

SERRA POSTIUS, P. *Epitome Historico del Portentoso Santuario de la Santissima Virgen de Montserrate*, Pablo Campins Impressor, Barcelona, 1747, pp. 351-352.

MADURELL, José M. *Pedro Serra Postius* a "Anacleta Sacra Tarraconensia", vol. 29, 2n semestre 1956, p. 368

baró **Berenguer-Francesc de Maçanet**,[30] el basc passa per **Sant Cristòfol**, curiosament, el llogaret que es troba sota l'advocació del sant "passa-rius" i patró dels viatgers. Aquest nucli rural ha crescut a redós de l'**església de Sant Cristòfol de Castellbell** i juntament amb la resta del terme hi ha uns vint fogars amb vuitanta habitants. Aquí, Ignasi és acollit pel pagès i batlle **Joan Enrich, àlies *Mercer***, del **mas de la Serra** i, atribuint-li do de saurí, la tradició local afirma que el pelegrí hi fa cavar el conegut com a **pou dels Miracles**. Tot aquest paratge es troba farcit d'esglésies i capelles d'origen romànic, construïdes entre els segles XI i XII sota la jurisdicció de l'abadia de Montserrat i que amb el **pla de Maians (actual pla del mas Roig o del Mas-roig)** com a epicentre agrícola d'aquest conjunt arquitectònic, constitueix el **conjunt patrimonial del Romànic montserratí**. Ignasi continua el seu camí en companyia de les ínyiques cap a Manresa, i ho fa pel camí Ral de Montserrat a Manresa que passa per la "carrerada" del molí de l'Alzina, propietat del mercader **Francesc Casamitjana** que, el 1532, el vendrà als germans **Cebrià** i **Antoni Alzina**, nebots del senyor de la veïna quadra de Vilamarics.[31]

Deixant enrere Sant Cristòfol i el terme de Castellbell tot enfilant el camí fins a Castellgalí, Ignasi passa a tocar de les heretats de **Francesc-Pere de Muntanyans**, senyor del castell i terme de Castellet, on hi ha quinze fogars amb una seixantena d'habitants.[32]

I, finalment, el pelegrí arriba fins a **Castellgalí**, poble de dinou fogars i setanta-sis habitants aixecat al voltant de l'església de **Sant Miquel de Castellgalí** i a l'ombra del castell devastat per la guerra civil Catalana (guerra dels Remences) del qual ara és senyor **Manuel de Rajadell**. El seu fill, **Lluís de Rajadell** serà l'últim senyor de Castellgalí quan el 1563 vengui tota l'heretat del castell al seu cunyat **Pere-Pau-Bonaventura Bolet**. Curiosament, poc més d'un segle després, el 1673, la família Amigant de Manresa que el 1522 ha acollit l'Ignasi *malalt* a la capital del Bages, comprarà el castell i l'**Hostal de cal Bolet**, aquest últim a peu mateix del camí Ral, motiu pel qual l'establiment té esculpit en un carreu de la façana un cavall de pas de cavalleries.[33] Abans de deixar enrere aquest últim poble per entrar al terme de Manresa, a l'altra riba del ric Aiguabarreig del Cardener amb el Llobregat, hi resisteix la romana **torre del Breny** o **torre dels**

[30] Miquel de Maçanet i Sarroca, senyor de Castellbell, és nét del draper enriquit Bernat Sarroca, àlies Santamans, qui el 1453 comprà el castell al llinatge dels Desfar i que inicià la construcció del pont Vell el 1455, el pont gòtic de Castellbell que comunica la vegueria de Manresa i el Bages amb el pla de Barcelona pel camí Ral del Llobregat que enllaça amb el coll de Cardús i Terrassa.

[31] VALLS PUEYO, Joan. *El molí de l'Alzina i la quadra de Vilamarics*, núm. 3 de La Foradada, Col·lectiu el Brogit. Centre d'estudis de Castellbell i el Vilar, Castellbell i el Vilar, 2018, p. 23

[32] Pocs dies enrere, el 14 de març del 1522, s'ha realitzat la declaració convocada per Pere de Cardona -arquebisbe de Tarragona i lloctinent general de Catalunya- perquè Francesc-Pere de Muntanyans pugui heretar del seu pare Honorat-Dimes de Muntanyans, que ha mort sense testar.

VALLS PUEYO, Joan. *Notícies històriques del Sant Vicenç de Castellet preindustrial*, Ajuntament de Sant Vicenç de Castellet - Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet, 2017, p.69.

[33] VILA SALA, Anton. "Lo senyoriu feudal de Castellgalí. Contribució a l'estudi del feudalisme a Catalunya" a *Butlletí de la reial Acadèmia de les bones lletres de Barcelona*, núm. 49, vol. 7, Barcelona, 1914, pp. 47-58.

CORTÉS ELÍA, Marí del Agua, *Mapa de patrimoni cultural de Castellgalí*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 2006.

Dimonis, propera a l'antic assentament romà de Boades on hi ha el mas de Caldoliver, propietat del pare de l'ínyiga manresana Agnès Caldoliver.

De camí cap a la capital de la vegueria, enfilant vers Manresa i en direcció al mas de l'Oller (Oller del Mas), al capdamunt d'una carena sobre de les obagues de Montlleó i flanquejada per les rieres del Cornet, a migjorn, i de Rajadell, a tramuntana, hi ha la batejada com a **carena del Vaivé**. És el punt exacte de tota aquesta etapa del camí Ignasià on el pelegrí pot albirar per primera vegada el campanar de la **basílica col·legiata de la Seu de Manresa**, al nord, alhora que continua veient les últimes agulles de la **muntanya de Montserrat**, al sud. Aquest punt és d'una bellesa excepcional i és el paratge clau on natura i cultura es fonen a peu de camí per esdevenir paisatge i per fitar que el pelegrí va a Manresa alhora que ve de Montserrat. És així com aquest indret en concret de topònim desconegut, s'identifica tant amb el nom físic relatiu al vaivé entre Montserrat i Manresa, com amb el nom figurat referent al vaivé que transforma el cavaller Íñigo que arriba a Montserrat amb el pelegrí Ignasi que té Manresa com a destí.

L'itinerari continua el seu camí cap al **mas de l'Oller (Oller del Mas)**, una important heretat que ja apareix documentada el 964, quan Arnau Oller ajuda el comte Borrell II de Barcelona a recuperar la capital i el nomena *home de Paratge*, el títol al qual podia aspirar un terratinent de l'època. El 1522, el mas de l'Oller ja és una de les principals explotacions ramaderes i agrícoles de Manresa. **Miquel Santcristòfol, àlies *Oller***, és el novell hereu del mas de l'Oller, motiu pel qual serà més conegut per tothom com a Miquel Oller i també rebran aquest cognom els seus quatre fills: Magarida, Miquel, Joan i Jaume Oller. Curiosament, l'any 1557, el nét de Miquel Santcristòfol i hereu del mas de l'Oller, Joan Oller, acabarà casant-se amb Eulàlia Culla del mas de la Culla de Manresa; i el 1565 també comprarà el mas de Caldoliver de Castellgalí, propietat del pare de l'ínyiga Agnès Caldoliver. Com a curiositat i "record" del pas d'Ignasi per aquesta heretat, a l'inventari patrimonial del mas de l'Oller de Manresa del 1782, consta que a la capella hi ha una imatge del ja convertint en sant, Ignasi de Loiola.[34]

[34] SERRA SELLARÉS, Francesc. *L'Oller del Mas, dels orígens als nostres dies*, Heretat de l'Oller del Mas, Manresa, setembre del 2013, p. 155.

Finalment i abans d'arribar a la ciutat emmurallada de Manresa, on ja hi ha més de tres-cents fogars amb uns mil tres-cents habitants, sobre el cingle de la riba dreta del Cardener que s'encara a del Puigcardener dominat per la basílica col·legiata de la Seu, el 1522 encara hi ha les restes de l'antic **priorat de Sant Cristòfol de Manresa**, fundat el segle XIII i devastat durant la guerra civil Catalana (guerra dels Remences). Quan el pelegrí Ignasi arriba a Manresa, ja fa vint anys justos que sobre les runes de l'església de Sant Cristòfol s'hi ha edificat un nou temple, la **capella de Santa Caterina de Manresa**, i al seu costat ara hi ha una masia dedicada a la vinicultura. És un paratge magnífic amb un paisatge extraordinari, amb la muntanya de Montserrat a migjorn, la ciutat de Manresa a tramuntana i amb el Cardener, el riu que cal passar –amb o sense l'ajut de sant Cristòfol- per arribar a port: Manresa.

Prop de quatre-cents anys després, el 1836, amb part dels carreus i pedres d'aquest derruït priorat de Sant Cristòfol i de la capella de Santa Caterina es construirà un petit fortí que amb el nom de **torre de Santa Caterina** conserva el nom del darrer temple d'aquest fantàstic punt de guaita.

El 1775, l'escriptor i viatger anglès Philip Ticknesse viatja fins a Montserrat, experiència de la qual deixarà constància a *A year's journey through France and Spain* (William Brown, Londres, 1777). Fons Genís Frontera.

Per a il·lustrar aquesta crònica, hi publica el gravat d'un pelegrí que recorda molt el perfil d'Ignasi de quan arriba a Montserrat: encara com a cavaller-soldat i coix d'una cama, malgrat que el gentilhome basc mai va perdre el peu sencer.

Inventari i recerca sobre el pas d'Ignasi per la vegueria de Manresa i la terra de la comarca del Bages. Els indrets i els personatges coetanis del seu paisatge.

Després de la descripció i el relat sobre el pas de l'antic cavaller i del nou pelegrí Ignasi pel "Tercer paisatge: la vegueria de Manresa, terra del Bages", recuperem els principals elements patrimonials, tant naturals com culturals, com els personatges coetanis relatius al període del pas d'Ignasi de Loiola per aquest darrer tram i etapa del viatge entre la muntanya de Montserrat i la ciutat de Manresa.

Aquest inventari enumerat per ordre cronològic i geogràfic i el seu conseqüent desenvolupament mitjançant una acurada recerca a partir de les fonts més diverses, fa possible una recreació sobre el passat, el present d'Ignasi del 1522 i el futur a partir del coneixement dels indrets que va trepitjar i dels personatges dels quals va ser coetani.

En aquest sentit i per a immergir-nos en aquell camí Ral de Montserrat a Manresa del segle XVI i per transportar-nos a la natura i a la cultura del 1522, acompanyem aquest inventari d'un fons gràfic o d'imatges que també és coetani o cronològicament proper a Ignasi o a allò que va poder conèixer personalment i de primera mà.

La recerca contextualitzadora consta de trenta elements classifiquem de la manera següent en els dos blocs clars: un primer d'"indrets, nuclis, masos i elements monumentals existents el 1522" que consta de dinou nodes; i un segon de "Personatges coneguts o coetanis el 1522" amb onze individus. En conjunt, tots dos blocs es combinen i es fonen en un sol paisatge que ajuda a explicar la història del camí per Montserrat i fins a Manresa que viu Ignasi als anys vint del segle XVI.

Indrets, nuclis, masos i elements monumentals existents el 1522

Roca Foradada
Castell de la Guàrdia de Montserrat
Roca Diablera
Abadia de Santa Cecília de Montserrat
Marganell
Abadia de Santa Maria de Montserrat
Ermita de Sant Dimes
Claustre dels Llangardaixos
Sant Cristòfol
Conjunt patrimonial del Romànic montserratí
Pla de Maians – pla del mas Roig / pla del Mas-roig
Pou dels Miracles
Molí de l'Alzina
Castellgalí
Hostal de cal Bolet – Casa senyorial de ca l'Amigant
Torre del Breny – torre dels Dimonis
Carena del Vaivé
Mas de l'Oller – Oller del Mas
Priorat de Sant Cristòfol – capella de Santa Caterina – torre de Santa Caterina

Personatges coneguts o coetanis el 1522

Miquel de Cordelles, rector de Santa Cecília de Montserrat
Pere de Burgos, abat de Santa Maria de Montserrat
Joan Rosenbach, impressor de Montserrat
Pere Caldoliver, fuster de Manresa i mestre d'obra de Montserrat
Joan Chanon, monjo de Montserrat
Joan Guiot, administrador de Montserrat
Berenguer-Francesc de Maçanet, senyor de Castellbell
Joan Enrich, àlies *Mercer*, propietari del mas de la Serra
Francesc-Pere de Muntanyans, senyor de Castellet
Manuel de Rajadell, senyor de Castellgalí
Miquel Santcristòfol, àlies *Oller*, propietari del mas de l'Oller

01.- Roca Foradada

La Roca Foradada és el contrafort més a ponent de la cara nord de la muntanya de Montserrat, amb la peculiaritat geològica que es troba foradat per una obertura triangular. La segona setmana de febrer, el sol es pon per la Roca Foradada i els últims raigs de llum la travessen i espeteguen al nucli històric del Vilar, a l'antic terme del castell de Castellbell.

L'imaginari popular garbellat pel culte cristià explica que l'esvoranc de la Roca Foradada és fruit d'un cop de cap del Banyeta, és a dir, d'un dimoni, i que és un portal cap a l'infern.[35]

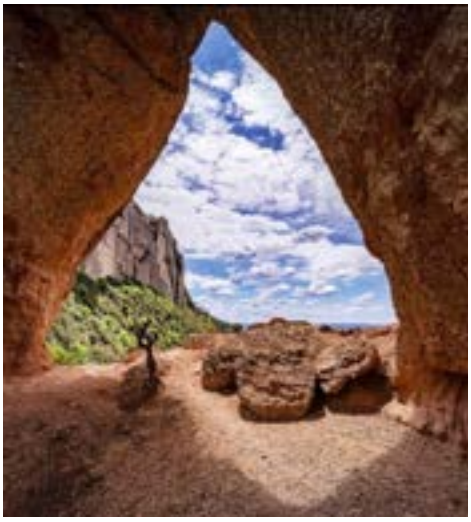

La Roca Foradada de Montserrat vista des del coll de can Maçana i en vistes a la vegueria de Manresa i a la comarca del Bages.

La Roca Foradada de Montserrat des de dins, des de l'esvoranc que l'imaginari popular atribueix al cop de cap d'un dimoni amb el qual va acabar obrint un portal cap a l'infern.

02.- Castell de la Guàrdia de Montserrat

També conegut amb el nom de castell de Bonifaci, fent referència a un dels primers magnats que, a partir del 944, estructurà aquest fortí de Frontera al servei de la Catalunya Vella que s'expandí cap a l'Àndalus. L'any 1000, el vescomte Udalard reivindicà el castell de la Guàrdia de Montserrat com a origen i bressol del vescomtat de Barcelona.

[35] AMADES, Joan. *Montserrat, tradicions i llegendes*, Edicions La Llumenera, Barcelona, 1935, p. 68.

L'any 1522, el castell ja ha perdut la seva importància militar com a castell de Frontera i, des del 1370, la seva jurisdicció i la de la seva capella de Sant Pau ja es troba en mans de l'abadia Montserrat.

Actualment, el castell de la Guàrdia de Montserrat forma part de la guia *Rutes dels castells de Frontera del Bages* del Consell Comarcal del Bages.

El senyor del castell de la Guàrdia de Montserrat i vescomte de Barcelona segons les *Cantigues de Santa Maria a Montserrat* del segle XIII.

03.- Roca Diablera

També coneguda amb els noms de Megàlit de la Diablera o Pedra Dreta, aquesta espècie de menhir funerari assenyala l'entrada d'una cova utilitzada com a cambra d'enterraments durant l'edat del Bronze, d'aproximadament l'any 4.000 abans de l'era cristiana, amb un origen clarament gentil i, segurament, de les primeres construccions culturals que van alterar la natura montserratina.

La Roca Diablera es troba formada per tres grans roques rectangulars on dues d'elles -les més petites- fan de pedestal de la

més grossa, col·locada en forma vertical, constituint un monument funerari atípic, tant per la seva forma com per la col·locació de les roques. El fet que aquesta construcció sigui prehistòrica -per tant, prèvia a l'època Antiga (grega i romana)- i tenint en compte que, durant l'edat Mitjana, la terra catalana va ser més permeable que no pas la basca a la cristianització, fa que aquí ja no s'hagi conservat la toponímia pròpia del culte gentil, sinó que ja l'hem conegut associada a dimonis o diables, és a dir, els antics *numens* prehistòrics o els déus clàssics demonitzats al llarg de l'època medieval.[36]

Actualment, la Roca Diablera es troba dins d'una zona d'interès arqueològic protegida pel Patronat de la Muntanya de Montserrat.

La Roca Diablera, la primera construcció religiosa coneguda de Montserrat (4.000 AC).

[36] FRONTERA VILA, Genís. *Montserrat, roques i dimonis. Històries i llegendes d'éssers endimoniats al rocós montserratí*, inèdita - pendent d'edició, 2022, p. 45.

04.- Abadia de Santa Cecília de Montserrat

Cenobi d'origen visigot, obedient a Roma i que ja va aparèixer documentat el 937 amb una comunitat d'una vintena de monjos i un primer abat, Cesari de Montserrat, un dels primers levites que intrigà per fundar un arquebisbat a la Catalunya Vella, al marge del bisbat de Vic i sota la protecció de Sunyer I, fill del comte Guifré el Pilós.

L'any 1522, el cenobi es troba en decadència i ha perdut el títol d'abadia en favor de la de Santa Maria de Montserrat que, obedient al bisbat de Vic, ja domina tota la muntanya i rodalies. La comunitat de Santa Cecília només compta amb dos monjos i el seu rector, Miquel de Cordelles, que es manté com a titular del benefici de l'antiga abadia i de la parròquia de Monistrol. La comunitat de Santa Cecília es dedica a acollir els pelegrins que s'encaminen cap a l'abadia i santuari de Santa Maria de Montserrat. Disset anys després, el 1539, Santa Cecília de Montserrat perdrà la seva autonomia i passarà a engruixir el patrimoni feudal de l'abadia de Santa Maria de Montserrat.

Actualment, Santa Cecília de Montserrat continua com a bé de l'abadia de Santa Maria de Montserrat i des del 2015 la seu de l'Espai d'art Sean Scully.[37]

Vista panoràmica de l'antiga abadia de Santa Cecília, la primera abadia cristiana de la història del Bages (937 DC) segons el pintor Pere-Pau Muntanya en un dibuix del 1789.

[36] FRONTERA VILA, Genís. *Montserrat, roques i dimonis. Històries i llegendes d'éssers endimoniats al rocós montserratí*, inèdita - pendent d'edició, 2022, p. 45.

[37] DDAA. *Santa Cecília de Montserrat*. Del segle X a Sean Scully, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Diputació de Barcelona, Montserrat, setembre del 2017.

05.- Miquel de Cordelles, rector de Santa Cecília de Montserrat

Religiós benedictí de llinatge barceloní establert a les baronies de la vegueria de Manresa situades a la cara nord de Montserrat. És rector de les parròquies de Sant Pere de Monistrol, de Sant Vicenç de Castellbell i de l'antiga abadia de Santa Cecília de Montserrat (1516-1539), al Bages.

El 1539, Miquel de Cordelles acorda amb l'abat de Santa Maria de Montserrat bescanviar aquests tres títols pel de prior comendatari del monestir de Sant Genís de Fontanes (1539-1552), al Rosselló, el qual és dependent de Montserrat. A partir del 1561 serà canonge de Barcelona i candidat insaculat com a oïdor i diputat eclesiàstic a la Diputació del General de Catalunya en substitució de Perot de Castellet, bisbe d'Urgell; i ho serà fins a la seva mort el 1569.[38]

Grafit medieval d'un antic abat i antecessor de Miquel de Cordelles a Santa Cecília de Montserrat.

[38] A partir de la seva mort, Miquel de Cordelles serà substituït per Martí-Joan de Calders, abat de Sant Marçal de Montseny. SERRA PUIG, Eva (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, vols. 1 i 2, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2015.

L'Escut de Miquel de Cordelles és rodó, partit horitzontalment: "En la part superior, una àguila amb les ales esteses. En la inferior, un cor radiant. A la dreta de l'escut, la inicial M; a l'esquerra una C (Miquel Cordelles). No porta llegenda."

DE SAGARRA, Ferran, *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, vol. 3, escut núm. 3.973, Estampa Arts Gràfiques, Barcelona, p. 179

06.- Marganell

El bressol del poble de Marganell ja aparegué l'any 924 i es va anar estructurant al voltant del castell Marro (933), de l'abadia de Santa Cecília de Montserrat (937) i de l'església de Sant Esteve del segle XI.

L'any 1522, a Marganell hi ha nou fogars i amb uns trenta-sis habitants, amb Miquel de Cordelles com a rector de l'antiga abadia de Santa Cecília i de la parròquia de Sant Esteve, bregant entre dos senyors feudals: l'abat de Montserrat i el baró de Castellbell.

Claustre de l'antiga abadia de Santa Cecília de Montserrat, en terme de Marganell i degà com a primer monestir de la vegueria de Manresa i al Bages.

07.- Abadia de Santa Maria de Montserrat

Durant l'alta edat Mitjana, Montserrat com a límit del sud de la Catalunya Vella es conegué amb el nom de mont de les Roques Negres. El 933, en època del fill del comte Guifré el Pilós, Sunyer I, ja es va trobar documentada com a mont Serrat. A la cara nord d'aquest Montserrat, el 1025 i per a controlar l'ambició de l'abadia de Santa Cecília, el bisbe Abat Oliba de Vic convertí el priorat de Santa Maria, Sant Iscle i Sant Pere (l'actual Santa Maria de Montserrat) en una altra abadia que depengués de la de Santa

Maria de Ripoll i obeís la diòcesi de Vic fins que, el 1409, aconseguí la independència i el seu abat es convertí en mitrat. Per a protegir-la, també va fer construir una torre que, posteriorment, passà a anomenar-se castell de Montserrat (l'actual ermita de Sant Dimes de Montserrat).

L'any 1522, l'abadia de Santa Maria de Montserrat es troba en auge i, conjuntament, amb les tretze ermites[39] i la veïna vila de Monistrol, hi ha uns seixanta fogars amb dos-cents quaranta habitants; i amb la diferència que, a partir d'ara, els "habitants de la muntanya" (abat, monjos i ermitans) tindran el privilegi de ser considerats ciutadans de Barcelona. A l'abadia, fa tres anys, a partir del 1519 i des de Barcelona, el rei Carles I ha reconfirmat el dret de dur armes prohibides als administradors de Montserrat, ja sigui per a la seva defensa personal o dels béns de l'abadia. En aquests moments, el monestir es troba regit per l'abat Pere de Burgos, quaranta-unè titular de Santa Maria de Montserrat, que està ampliant la basílica amb tres capelles i modernitzant el monestir amb més serveis, un nou refectori, una altra ala amb dormitoris i una flamant impremta a càrrec de Joan Rosenbach que es troba a ple rendiment des del 1500, convertida en una de les dues úniques impremtes d'Europa -al marge d'Alemanya- que disposa de tallers tipogràfics en una abadia.[40] El 1539 l'abadia creixerà amb les senyories eclesiàstiques de l'antiga abadia de Santa Cecília i de les parròquies de Sant Pere de Monistrol i de Sant Vicenç de Castellbell.

El refectori i la basílica de l'abadia de Santa Maria de Montserrat al segle XIII, segons les *Cantigues de Santa Maria a Montserrat*. Aquestes estances que no es van modernitzar i ampliar fins al segle XVI i quan hi arriba Íñigo se les troba en obres.

[39] Les ermites habitades de Montserrat són les de Santa Anna, de Santa Caterina, de la Santa Creu, de Santa Magdalena, de la Santa Trinitat, de Sant Benet, de Sant Dimes, de Sant Jeroni, de Sant Joan Baptista i de Sant Salvador. En aquest sentit, Sant Miquel està considerada capella i, per tant, no s'identifica com a habitable per ermitans.

[40] REDÓ MARTÍ, Salvador. "Segle XVI. Represa, creixement i crisi: el segle XVI" a DDAA. *Història de Monistrol de Montserrat*, 2 vols, Ajuntament de Monistrol de Montserrat, 2023, pp. 99-166.

08.- Pere de Burgos, abat de Santa Maria de Montserrat

Religiós benedictí de llinatge burgalès establert com a senyor de l'abadia de Santa Maria de Montserrat del 1513 al 1536. És mestre en Filosofia, Lògica i Dret, catedràtic de Cànons, el 1493 esdevé majordom de l'abat de Montserrat, Francesc Garcia de Cisneros i el 1509 és enviat a Roma com a procurador general. El 1512 és nomenat abat del monestir de Montserrat i retorna a Catalunya per convertir-se en el quaranta-unè titular de l'abadia i en el visitador apostòlic de la corona Catalanoaragonesa, per petició reial i papal.

L'abat de Santa Maria, Pere de Burgos, oferint a la Marededéu el seu llibre sobre la història i els miracles de Montserrat en un gravat del 1556.

Com a nou abat, amplia la basílica, modernitza el monestir, impulsa la impremta i institueix nous seminaris. Per a poder avituallar la creixent arribada de pelegrins, construeix la cisterna i la cereria, obre nous establiments com una carnisseria i una polleria, edifica el mas de la Vinya Vella i implanta la viticultura a la muntanya.

A petició del quaranta-sisè president de la Diputació del General de Catalunya, Joan II de Ribagorça, el 1514 escriu i publica el *Libro de la Historia y Milagros hechos a invocación de nuestra Señora de Montserrat*. Espiritualment, seguirà els exercicis plantejats pel seu mestre Francesc Garcia de Cisneros, una combinació de pregària, meditació i contemplació coneguda com a Escola ascètica cisneriana i sintetitzada en el manual *Exercitatorio de la vida spiritual* i de la qual Ignasi de Loiola es considera el seu "deixeble més excels".[41] Serà abat de Montserrat fins a la seva mort el 1536.[42]

[41] ALBAREDA, Anselm A. *Història de Montserrat*, Montserrat, Monestir de Montserrat, 1931, p. 99.

[42] DDAA. *Història de Monistrol de Montserrat*, 2 vols, Ajuntament de Monistrol de Montserrat, 2023.

09.- Joan Rosenbach, impressor de Montserrat

Impressor d'origen alemany establert com a responsable de la impremta de l'abadia de Santa Maria de Montserrat. El 1492 ja regenta una impremta a Barcelona i s'especialitza en llibre litúrgic. El 1493 ja estampa *Lo càrcer d'amor*, considerada la primera obra il·lustrada de la Impremta catalana; i també es converteix en l'impressor de l'autor de més èxit del moment, Francesc d'Eiximenis, estampant el *Llibre dels àngels* (1494) i el *Llibre de les dones* (1495). Durant anys treballa entre Barcelona, Perpinyà i la seva Heidelberg natal; i entre el 1518 i 1524 s'instal·la a la impremta de Montserrat.

El 1522, Joan Rosenbach es troba a la impremta de l'abadia de Santa Maria de Montserrat estampant la *Vita Christi* –en llatí i en català- del "seràfic doctor sant" Joan Bonaventura, considerat una de les obres devocionals més influents de la baixa edat Mitjana. Morirà vuit anys després, el 1530, a la seva impremta de Barcelona.

Ensenya i monograma de Joan Rosenbach estampats a les obres que imprimeix el 1522.

10.- Pere Caldoliver, fuster de Manresa i mestre d'obra de Montserrat

Fuster manresà establert a Montserrat com a mestre d'obra en els treballs d'ampliació de la basílica i de modernització del monestir encarregats per l'abat Pere de Burgos. Casat amb Aldonsa Sastre, tenen dos fills, el seu hereu Lluís i l'ínyiga Agnès Caldoliver; i és propietari de l'heretat familiar del mas de Caldoliver de Castellgalí.

El 1522 mentre Pere Caldoliver treballa a l'abadia de Montserrat, la seva filla Agnès -casada amb el paraire Pere Claver- és tesimoni de la revelació d'Ignasi a la creu de la Guia de Manresa i, sobretot, del seu enèsim defalliment al santuari de la Salut de Viladordis en companyia de l'Àngela Seguí de ca l'Amigant, de Miquela Sitjar de cal Canyelles i de la "Ferrera". Arran d'aquesta darrera recaiguda, les ínyiques duen el malalt a ca l'Amigant Vell (actual capella de Sant Ignasi Malalt) on el cuidaran i s'ocuparan del seu revifament.

El fill de Pere Caldoliver i germà de l'ínyiga Agnès, Lluís Caldoliver, curiosament, el 1565 vendrà el mas de Caldoliver al nét de Miquel Santcristòfol, àlies Oller, del mas de l'Oller (Oller del Mas) per cent-cinquanta set lliures i deu sous.[43]

A més de fuster i mestre d'obra, Pere Caldoliver és el pare d'Agnès Caldoliver, una de les dones i de les ínyigues que acullen Ignasi a Manresa.

Portada d'El llibre de les dones de Francesc d'Eiximenis, estampat a l'imprempta de Joan Rosenbach.

[43] SUADES, Jordi. "El capbreu de Castellgalí de l'any 1636, segons els apunts inèdits de l'historiador dr. Antoni Vila i Sala" a *Dovella*, núm. 131, pp. 13-15.

11.- Joan Chanon, monjo de Montserrat

Religiós benedictí d'origen occità establert a l'abadia de Santa Maria de Montserrat. És ardiaca de la diòcesi de Mirapeis, a la província eclesiàstica de Tolosa quan, el 1512, decideix abraçar la regla de sant Benet i seguir el seu codi de vida monàstica a Santa Maria de Montserrat. El seu origen secular fa que el 1522 sigui el monjo que administra els sagraments als pelegrins que arriben a l'abadia i, per aquest motiu, se li atribueix la funció i l'experiència d'esdevenir confessor d'Ignasi.[44]

A Joan Chanon se li atribueix el fet d'haver acompanyat Ignasi fins a l'ermita de Sant Dimes de Montserrat on el confessa i rep les seves armes perquè siguin ofrenades a l'altar de la basílica.

Planxa 30 – "Interior de l'ermita de Sant Dimes", Alexandre de Laborde, any 1806.

[44] DDAA. *Encyclopedie théologique ou Série de dictionnaires sur toutes les parties de la Science religieuse*, vol. 41 – Dictionnaire hagiographique 2, "Jean de Chanones", Ateliers catholiques du Petit-Montrouge, París, 1850, p. 1476.

DDAA. *Encyclopedie théologique ou Série de dictionnaires sur toutes les parties de la Science religieuse*, vol. 43 – Dictionnaire des pèlerinages religieux 1, "Mont-Serrat", Ateliers catholiques du Petit-Montrouge, París, 1850, pp. 1152-1173.

DE LABORDE, Alexandre. *Viatge pintoresc i històric. El Principat. Traducció i pròleg d'Oriol Valls i Subirà. Notes de Josep Massot i Muntaner*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1974, pp. 96 i 116.

"Fr. Juan Xacones, Varon docto, observante, de gran virtud, y tan venturoso, que tiene un hijo espiritual Patriarca, y Santo Canonizado, el Gloriosa San Ignacio de Loyola."

SERRA POSTIUS, Pedro. *Prodigios, y finezas de los Santos Angeles, hechas en el Principado de Cataluña, Jayme Surià*, Barcelona, 1726, p. 225.

12.- Ermita de Sant Dimes

Ermita erigida sobre de les restes de l'anomenat castell de Montserrat i situada sobre mateix de l'abadia de Santa Maria, a partir de la qual s'hi pot ascendir mitjançant el pas privat de l'escala Dreta, només accessible des de dins el monestir. L'altra manera d'accedir-hi és mitjançant el camí d'accés a la regió on també s'hi aixequen les ermites de Sant Benet, de la Santa Creu, de la Santa Trinitat i de Sant Salvador.

El 1522 és aquí on la tradició montserratina situa el pelegrí Íñigo amb el monjo Joan Chanon i amb la presa de contacte amb l'Escola ascètica cisneriana com a fonament de la seva evolució espiritual.

L'ermita de Sant Dimes continua com a bé de l'abadia de Santa Maria de Montserrat, el seu accés és privat i està habilitada per a realitzar-hi retirs espirituals.[45]

Gravat del 1522 imprès per Joan Rosenbach del conjunt monàstic i eremític de Montserrat on encara s'hi recrea l'antic castell de Montserrat (part superior dreta) i futura ermita de Sant Dimes. *Vida de Crist del seràfic doctor sant Joan Bonaventura*, Montserrat, 1522.

Planxa 29 – "Ermita de Sant Dimes" a *Voyage pittoresque et historique de l'Espage* d'Alexamdre de Laborde, 1806, amb el següent text: "Aquí vingué sant Ignasi dividit entre la gràcia que començava a obrar en ell i el record del món que encara el retenia. Es trobà amb l'ermita d'aquest lloc, anomenat Chanon [...]. Colpit per les seves exhortacions, féu confessió general a aquest sacerdot en la capella que encara existeix, i que vam visitar."

[45] ALBAREDA, Anselm i MASSOT MUNTANER, Josep. *Història de Montserrat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2012.

13.- Joan Guiot, administrador de Montserrat

Religiós seglar, vicari de Prats de Rei, establert a l'abadia de Montserrat com a procurador de l'orde benedictina, és a dir, com administrador de l'economia de la comunitat monàstica de la muntanya. Segons el testimoni del seu criat **Gabriel Perpinyà** que el 1522 és un adolescent al servei de Joan Guiot a Montserrat, després de l'estada d'Ignasi a Manresa, es retrobaran de nou amb el pelegrí a Barcelona i embarcaran plegats cap a Roma.[46]

Gravat del 1522 imprès per Joan Rosenbach que pot representar l'abat mitrat Pere de Burgos –a Montserrat ja hi ha abat mitrat des del 1409- envoltat pels representants dels diferents estaments que conformen la comunitat monàstica; com per exemple el monjo Joan Chanon o els seglars Joan Guiot i Gabriel Perpinyà.
Vida de Crist del seràfic doctor sant Joan Bonaventura, Montserrat, 1522.

[46] Preguntes del Procés remissorial (1605-1608) efectuades pel jesuïta Francesc de Paulis a Joan Chanon el 1599 (articles 44-58, vol. 2n) i a Gabriel Perpinyà.

Monumenta ignatiana. Series Quarta. Scripta de Sancto Ignatio de Loyola (2 vols), MHSI, Madrid, 1904-1918. pp. 387-399 i 521-597.

LOP, Miquel. *Records ignasians a Barcelona, Cristianisme i Justícia*, Barcelona, p. 20.

TELLECHEA, J. Ignacio. *Ignacio de Loyola, solo y a pie*, Ediciones Sígueme, Salamanca, 2022, p. 89.

14.- Claustre dels Llangardaixos

Claustre gòtic del monestir construït a partir del 1476 per substituir el primer d'origen romànic i per encàrrec de Juli della Rovere, l'abat comendatari de Montserrat que el 1503 es convertirà en el doscents setzè papa de Roma, sota el nom de Juli II. Durant anys, a les voltes del claustre s'hi van penjant exvots i regals abacials duts per pelegrins i devots arribats d'arreu, entre els quals s'hi compten fins a sis cocodrils i caimans dissecats.

Retrat de l'abat comendatari de Montserrat Juli della Rovere del 1475, l'època en que ordena la construcció del claustre dels Llangardaixos que visita Ignasi el 1522. Melozzo da Forli, *Sixte IV nomena a B.Platina prefecte de la Biblioteca Vaticana*.

Escut de l'abat comendatari de Montserrat i futur papa de Roma, Juli della Rovere, en un dels capitells del claustre dels Llangardaixos del 1576.

El 1522, aquestes bèsties interessen, inquieten i meravellen tant als visitants, que el conjunt de quatre galeries rep el nom de claustre dels Llangardaixos i es converteix en un punt més visita obligatòria fins que l'abadia serà destruïda el 1811, durant la guerra del Francès.

Es conservaran intactes dues ales del claustre dels Llangardaixos que es reconstruiran el 1955 entre els edificis de l'hostatgeria i les portalades d'accés a l'atri de la basílica.

Planxa 23 – "Claustre principal [dels Llangardaixos] del monestir de Montserrat" a *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* d'Alexamdre de Laborde, 1806, per on es va passejar Ignasi el 1522.

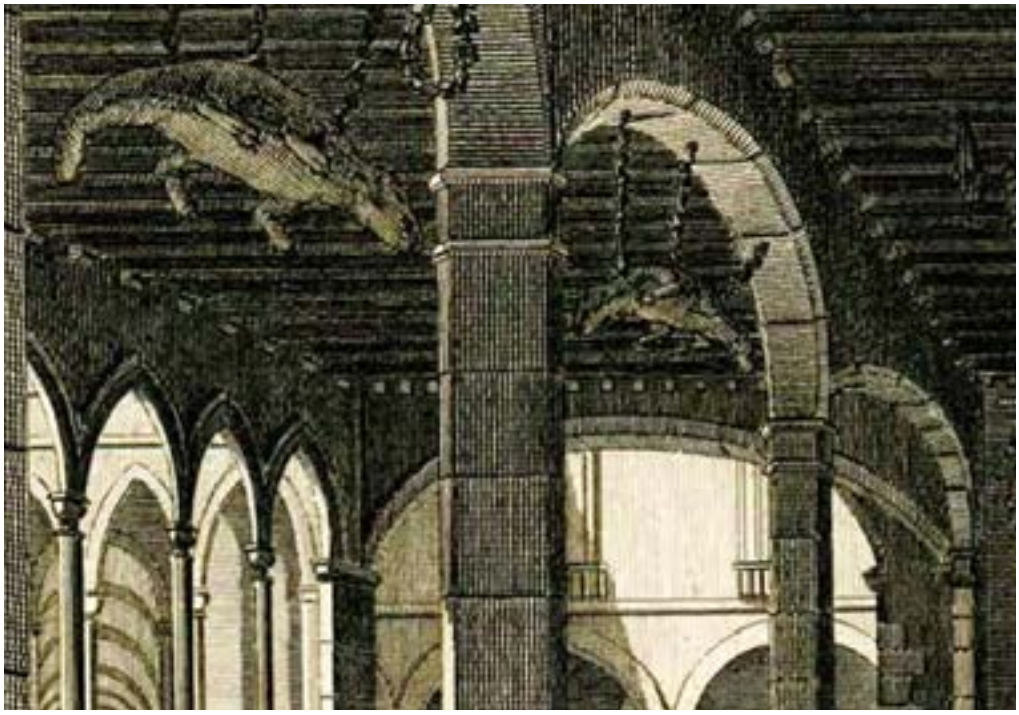

Detall dels "grans llangardaixos i bèsties monstruoses" que pengen de les voltes del claustre fins que aquest serà destruït conjuntament amb tota l'abadia el 1811.

15.- Berenguer-Francesc de Maçanet, senyor de Castellbell

Senyor de Castellbell. És nét del draper enriquit Bernat de Sarroca, àlies *Santamans*, qui el 1453 comprà el castell als Desfar i que inicià la construcció del pont de Castellbell el 1455 (actual pont Vell de Castellbell), el pont gòtic que comunica la vegueria de Manresa i el Bages cap al pla de Barcelona pel camí Ral del Llobregat que enllaça amb el de coll de Cardús i Terrassa. Tercer fill de Caterina Sarroca i del notari barceloní Bartomeu-Agustí de Maçanet, batlle de Barcelona el 1456[47] i un dels cinc membres del Consell de Cent que el 1459 i amb Guillem Romeu com a conseller en cap, intenten evitar l'esclat de la guerra civil Catalana.

Berenguer-Francesc de Maçanet es casa amb Elisabet-Joana de Camporrells el 1511, hereta del seu germà gran, Miquel de Maçanet, el feu i castell de Castellbell el 1512 i morirà el 1530 víctima de la pesta. Serà enterrat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona però amb deixes econòmiques als temples de Sant Vicenç de Castellbell, de Santa Maria del Vilar, de Sant Miquel del castell de Castellbell, de Sant Cristòfol de Castellbell i de Sant Jaume de Castellbell.

El 1535, el castell i feu de Castellbell passarà a mans de la nebodanéta de Berenguer de Maçanet, Àngela-Joana Girona, casada amb Francesc d'Amat, el petit de cinc germans que, el 1525, esdevé de l'hereu del llinatge i del patrimoni familiar a Catalunya[48] i que, el 1559, es convertirà en conseller en cap de Barcelona. A partir d'ara, els d'Amat seran els nous senyors i barons de Castellbell.[49]

Vista del castell de Castellbell del qual el 1522 és senyor Berenguer-Francesc de Maçanet.

Tres consellers de Barcelona de l'època en que també va ser-ho el pare de Berenguer-Francesc de Maçanet. *La Verge dels consellers* de Lluís Dalmau 1445.

[47] DE SAGARRA, Ferran, *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells* de Catalunya, vol. 2, escut núm. 2.501 "octogonal – un ramatge amb fruits", Estampa Arts Gràfiques, Barcelona, p. 340.

[48] El germà gran, Jaume d'Amat, s'ha establert a Sardenya i testa el 1524. El segon germà, Joan d'Amat, és monjo de l'orde de Sant Joan de Jerusalem i el 1522 es troba al setge de Rodes. La tercera germana, Caterina d'Amat, és monja i priora de l'abadia de Montsió d'Esplugues fins el 1530. El quart germà, Pere-Romeu d'Amat ja va morir éssent molt petit.

[49] VALLS PUEYO, Joan. El castell i el seu terme. Notícies històriques de Castellbell i el Vilar, Col·lectiu el Brogit, Castellbell i el Vilar, 1993.

16.- Sant Cristòfol

El nucli rural de Sant Cristòfol va néixer al voltant de l'església del segle XI d'aquesta mateixa advocació i nom, sota la jurisdicció de Santa Cecília de Montserrat i el domini de l'antic castell de Bell (Castellbell), construït pel comte Guifré el Pilós i estructurat pel seu fill, Sunyer I, al magnat Bell l'any 924. El nucli també compta amb altres temples propers que conformen el conjunt patrimonial del Romànic montserratí.

L'any 1522, Sant Cristòfol conjuntament amb la resta del feu i terme de Castellbell, hi ha uns vint fogars amb vuitanta habitants. En aquest indret del camí entre Montserrat i Manresa, els masos més propers són els de l'Oliva, del Puig-ric (actual mas del Prat), del Carner, de la Serra (actual mas de l'Enric), de Maians (després mas del Roig) i de les Tàpies Sobiranes (actual mas del Ros). Segons Berenguer-Francesc de Maçanet, "molts de mos pagesos del terme de Castellbell, vassalls meus, tenen molta neçessitat y miseria" però cap d'ells s'escapa de pagar el cens al castell de Castellbell i el delme a l'abadia de Montserrat.

Església romànica de Sant Cristòfol de Castellbell (segle XI), temple sota l'advocació del sant "passa-rius" i patró dels viatgers com el propi pelegrí Ignasi.

17.- Conjunt patrimonial del Romànic montserratí

El conjunt patrimonial del Romànic montserratí, a peu del camí Ral de Montserrat a Manresa, és un itinerari circular que recorre algunes de les esglésies per on passa el pelegrí Ignasi de camí cap a la capital de la vegueria. Construïdes entre els segles XI i XII sota el domini del baró de Castellbell i la jurisdicció dels abats de Montserrat (primer els de Santa Cecília i, després, els de Santa Maria), el 1522 depenen de Francesc-Berenguer de Maçanet i de Pere de Burgos. Aquest conjunt arquitectònic aixecat al voltant del pla de Maians (actual pla del mas Roig o pla del Mas-roig), es troba constituït per l'església de Sant Cristòfol de Castellbell (segle XI), la capella de Sant Jaume de Castellbell (segle XII), l'església de Sant Esteve de Marganell (segle XI) i l'església de Sant Pere de Vilamarics (segle X).

Actualment la majoria de temples del conjunt patrimonial del Romànic montserratí es troba integrat en una ruta, senyalitzada i divulgativa, gestionada per l'Ajuntament de Castellbell i el Vilar i el Parc natural de la muntanya de Montserrat.

Església romànica de Sant Cristòfol de Castellbell (segle XI), temple sota l'advocació del sant "passa-rius" i patró dels viatgers com el propi pelegrí Ignasi.

18.- Pla de Maians – Pla del mas Roig / Pla del Mas-roig

Peça de terra que el 1522 es coneguda com a pla de Maians i que es troba plantada de vinya, propietat del pagès Salvador Pujol del mas de Maians. Més d'un segle després, aquest mas s'haurà arruïnat i convertit en un mas rònec conegut pel nom de mas o casal Roig, perquè té "terres roges". El 1671, el pla del mas Roig s'aglevarà al mas del Carner, propietat del pagès Silvestre Carner.

Situat a peu del camí Ignasià, el topònim actual és pla del Mas-roig, la terra continua cultivada però sembrada de cereal i s'ha convertit en el millor mirador i punt d'observació de la muntanya de Montserrat en tota la seva immensitat.

El pla de Maians del 1522, actualment és conegut com el pla del mas Roig o del Mas-roig i desenvolupa una doble funció, tant com a epicentre de la Ruta del Romànic montserratí, com de ser considerat el millor mirador i punt d'observació de la muntanya de Montserrat.

19.- Joan Enrich, àlies *Mercer*, propietari del mas de la Serra

Joan Enrich, àlies *Mercer*, pagès i batlle de Castellbell (1530). Fill d'Eulàlia i d'Enrich Mercer, el 1522 fa dinou anys que és amo dels masos de les Garrigues, de l'Oliva i de la Serra, després que els seus pares li cedissin el 1503.

Fragment de mapa del 1780 on ja hi apareix el mas de l'Enric, l'antic mas de la Serra que adquireix l'Enrich Mercer i que conserva el seu fill, Joan Enrich, a peu del camí Ral que ve de l'església de Sant Cristòfol. La tradició oral i popular explica que el 1522, Joan Enrich acull Ignasi a casa seva.

Per tots tres masos, Joan Enrich paga anualment el delme a l'abat de Montserrat, és a dir, una desena part del fruit de tota la seva terra; i un cens fix anual al baró de Castellbell de sis sous, sis diners, tres quarteres més vuit quartans de civada i dos quartans d'ordi. La tradició oral de la família Enrich explica que Joan Enrich acull el pelegrí Ignasi al mas de la Serra la primavera del 1522, quan aquest es dirigeix cap a Manresa. Amb els anys, el cognom Enrich acabarà substituint el nom del mas de la Serra pel del mas de l'Enric.[50]

[50] FRONTERA, Genís. *Ruta del Romànic montserratí, l'experiència del paisatge que trepitges*, Ajuntament de Castellbell i el Vilar, 2022.

DDAA. *Rutes del Romànic del Bages. Trenta rutes a peu o bicicleta i més de cent elements de patrimoni romànic*, Consell Comarcal del Bages, 2022.

VALLS PUEYO, Joan. *Història del mas de l'Enric de Castellbell i el Vilar*, obra inèdita.

20.- Pou dels Miracles

Pou d'aigua de l'heretat de l'antic mas de la Serra i actual mas de l'Enric, el qual té una profunditat de quatre metres i aixoplugat per una volta que el tanca. La tradició oral de la família Enrich explica que Joan Enrich acull el pelegrí Íñigo al mas de la Serra i que el 1522 és una any de forta sequera; i que és aquí on "agraït per l'hospitalitat del lloc, l'imaginari local atribueix a Sant Ignasi el fet de brollar aigua d'un pou. Des de llavors i per dur que sigui l'estiu, en aquest pou sempre hi ha aigua".[51] Certament, després del pas d'Ignasi i a partir del 1700, aquest indret serà conegut com a "camp del Pou" o "font dels Miracles"[52] i el poble vetllarà pel bon ús d'una aigua tan preuada.

Pou d'aigua estampat el 1517 i que podria recrear el pou dels Miracles del 1522 que la tradició oral i l'imaginari popular de Sant Cirstòfol atribueix a un Ignasi amb do de saurí.
Opera Virgiliana cum decem commentis, impresa per Josse Blade, àlies Badius, 1517.

[51] MONTLLÓ, Jordi i BOSCH, Laura. "Pou dels Miracles" a *Mapa de patrimoni cultural de Castellbell i el Vilar*, Diputació de Barcelona, 2017.

[52] VALLS PUEYO, Joan. *Masos de Castellbell i el Vilar: el mas de l'Enric*, obra inèdita.

FRONTERA VILA, Genís. *Fent parada entre Montserrat i Manresa: el pou dels Miracles. Una història del pas d'Ignasi de Loiola per Castellbell i el Vilar*, Ajuntament de Castellbell i el Vilar, Castellbell i el Vilar, 2017.

21.- Molí de l'Alzina

Molí fariner propietat del mercader barceloní Francesc Casamitjana al domini del castell i feu de Castellbell. A partir de l'any 1532, el molí passarà a mans dels germans Cebrià i Antoni Alzina, nebots del senyor de la quadra de Vilamarics.

Mentrestant, l'antic propietari del molí de l'Alzina, Francesc Casamitjana, s'establirà a Manresa i, concretament, en dues finques al carrer d'Amigant on, a partir del 1749, s'hi construirà part de cal Fàbregues amb façana a la plaça Major.

El molí de l'Alzina continua en mans de la família Alzina i s'hi realitzen visites guiades on descobrir com funciona una indústria fundada fa gairebé cinc-cents anys.[53]

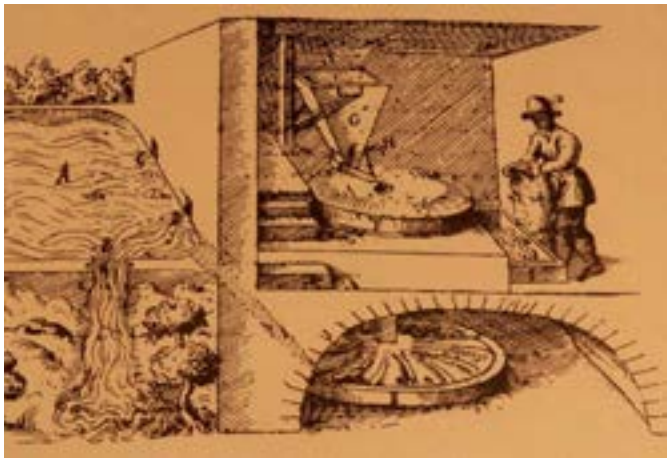

Molí de l'Alzina del qual el 1522 n'és propietari Francesc Casamitjana i, a partir del 1532, els seus nebots, els germans i pagesos Cebrià i Antoni Alzina.

Gravat del segle XVII que explica com és el funcionament, encara ara, del molí de l'Alzina del segle XVI.

[53] VALLS PUEYO, Joan. *El molí de l'Alzina i la quadra de Vilamarics*, número 3 de La Foradada,Col·lectiu el Brogit, Centre d'estudis de Castellbell i el Vilar, Castellbell i el Vilar, 2018.

22.- Francesc-Pere de Muntanyans, senyor de Castellet

Novell senyor de Castellet, perquè fa pocs dies, el 14 de març del 1522, que s'ha efectuat la declaració convocada per l'arquebisbe de Tarragona i lloctinent general de Catalunya, Pere de Cardona, per tal d'heretar el castell i el feu de Castellet i de Terrassa dels seus progenitors, Isabel de Corbera i Honorat-Dimes de Muntanyans, ja que aquest darrer ha mort sense testar.

Francesc-Pere de Muntanyans es casa amb Magdalena de Torrelles i, com a mínim, tindran un fill i hereu, Honorat-Jaume de Muntanyans, que continuarà com a senyor de Castellgalí i, el 1543, esdevindrà conseller en cap de Terrassa.[54]

Castell de Castellet del qual el 1522 és senyor Francesc-Pere de Muntanyans.

[54] VALLS PUEYO, Joan. *"Els Muntanyans, senyors de Castellet" a Castellet de Bages. Notes històriques del Sant Vicenç de Castellet preindustrial*, Ajuntament de Sant Vicenç de Castellet – Farell Editors, abril del 2017, pp. 64-72.

DE SAGARRA, Ferran, *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, vol. 2, escut núm. 2.576 "rodó – escut a senyal de tres faixes en zig-zag", Estampa Arts Gràfiques, Barcelona, p. 352.

23.- Castellgalí

El poble de Castellgalí va néixer al voltant de l'església de Sant Miquel del segle X i sota el domini de l'antic castell de Galí (Castellgalí), construït pel comte Guifré el Pilós i estructurat pel seu fill, Sunyer I, al magnat Galí l'any 924, amb una capella castellera pròpia sota l'advocació de Sant Miquel.

L'any 1522, al feu i terme de Castellgaí hi ha uns dinou fogars amb setanta-sis habitants, aproximadament. L'església de Sant Miquel de Castellgalí es troba a peu del camí Ral de Montserrat a Manresa. Just davant s'hi aixeca l'antic hostal que duu el cognom de la nissaga que adquirirà la baronia al llinatge Rajadell el 1563 i la vendrà 1673 als Amigant de Manresa. Mentrestant, el castell de Castellgalí havia quedat abandonat i destruint durant la guerra civil Catalana de la segona meitat del segle XV i, el 1563, el llinatge Rajadell acabarà venent el feu de Castellgalí a la nissaga Bolet. Cent deu anys després, el 1673, i per culpa d'una altra guerra, la de Separació, de la qual els Bolet en surten vençuts i arruïnats, l'heretat de Castellgalí és venuda al llinatge Amigant de Manresa.[55]

Restes del castell de Castellgalí i eslgésia de Sant Miquel. El 1522, n'és senyor Manuel de Rajadell que, a partir del 1563, vendrà tot aquest feu al seu cunyat, Pere-Pau-Bonaventura Bolet.

[55] VILA SALA, Antón. «Lo senyoriu feudal de Castellgalí (Contribució a l'estudi del Feudalisme a Catalunya)». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 1914, vol. 7, núm. 49, pp. 47-58.

24.- Manuel de Rajadell, senyor de Castellgalí

Jove senyor de Castellgalí, des del 1444, procurador de la ciutat de Barcelona. L'any 1518 ja heretà dels seus progenitors, Ivanya de Boixadors i Manuel-Joan de Rajadell, els dominis de Castellgalí, de Viver i d'Òdena. Manuel de Rajadell es casa el 1520 amb Anna de Vega, senyora de Jorba, amb la qual tindrà nou fills: Lluís, Jerònima, Miquel, Baltasar, Joan, Gaspar, Manuel, Brígida i Margarida.[56]

Manuel de Rajadell testarà a favor del seu fill gran, Lluís de Rajadell, morirà el 1562 i serà enterrat al convent de Santa Clara de Barcelona. L'hereu de Manuel de Rajadell, Lluís, l'any 1542 ja s'haurà casat amb Jerònima Bolet i el 1563 vendrà el feu i el castell de Castellgalí al seu cunyat Pere-Pau-Bonaventura Bolet, mercader i "home honrat" de Barcelona. A partir d'ara, els Bolet seran els nous senyors i barons de Castellgalí.

25.- Hostal de cal Bolet – casa senyorial de ca l'Amigant

Casal propietat del llinatge dels Bolet des del 1563, quan Pere-Pau-Bonaventura Bolet esdevé senyor de Castellgalí i el converteix en un hostal a peu del camí Ral de Montserrat a Manresa. Durant cent deu anys, l'Hostal de cal Bolet serà propietat d'aquesta família que, després de la guerra de Separació (guerra dels Segadors), s'ha arruinat a causa de les represàlies dels vencedors: mantenir soldadesca castellana a casa i pagar el rescat per alliberar el seu hereu, Jeroni de Miquel, fet presoner a Barcelona i reclòs al castell de Salses, al Rosselló.

Un cop en llibertat, el 1673, Jeroni de Miquel es veurà obligat a vendre l'Hostal de cal Bolet i la resta del feu de Castellgalí a l'advocat i jurista manresà Josep d'Amigant, rebesnét del Pere d'Amigant i de l'Àngela Seguí que el 1522 acullen Ignasi *malalt* a ca l'Amigant Vell

[56] DE SAGARRA, Ferran, *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, vol. 2, escut núms. 2.699-2.701 "rodó – escut a senyal d'un astre radiant, amb tretze raigs amb camper de güella, una cometa de argent", Estampa Arts Gràfiques, Barcelona, p. 368.

de Manresa. A partir d'ara, els d'Amat seran els nous senyors i barons de Castellgalí i l'Hostal de cal Bolet es convertirà en la residència senyorial de ca l'Amigant.[57]

Actualment, l'Hostal de cal Bolet o la casa senyorial de ca l'Amigant és la seu del Museu etnogràfic de Castellgalí.

Interior d'un hostal estampat el 1517 i que podria recrear l'Hostal de cal Bolet del 1522 i a peu de camí Ral de Montserrat a Manresa. *Opera Virgiliana cum decem commentis*, impresa per Josse Blade, àlies *Badius*, 1517.

Vista actual de la casa senyorial de ca l'Amigant i antic Hostal de cal Bolet.

[57] VILA SALA, Anton. "Lo senyoriu feudal de Castellgalí. Contribució a l'estudi del feudalisme a Catalunya" a *Butlletí de la reial Acadèmia de les bones lletres de Barcelona*, núm. 49, vol. 7, Barcelona, 1914.

CORTÉS ELÍA, María del Agua. "Ca l'Amigant" a *Mapa de patrimoni cultural de Castellgalí*, Diputació de Barcelona, 2020.

26.- Torre del Breny – torre dels Dimonis

Mausoleu sepulcral romà, considerat el segon més important de Catalunya després de la torre dels Escipions de Tarragona. La torre del Breny del segle III es troba a l'altra riba del castell de Castellgalí del segle X, just al punt on el Llobregat i el Cardener conflueixen en el popular Aiguabarreig, el punt de trobada dels dos principals rius que solquen la vegueria de Manresa i el Bages. No serà fins l'any 1609 que un historiador, Jeroni Pujades, a la seva *Crònica universal de Catalunya*, en farà una primera ressenya per explicar la seva antiguitat i importància patrimonial.

Segons la documentalista Sylvia Lagarda-Mata, La torre del Breny és "l'única casa edificada pel Diable a Catalunya" perquè l'imaginari popular explica que un dimoni construeix el sepulcre en una sola nit amb l'ajut d'una vella que li duu les pedres. És una prova més de com, durant l'època Medieval, la tradició gentil i antiga conviu amb la cristiana fins que, aquesta darrera, decideix demonitzar la primera i convertir-la en obra de diables.

La torre del Breny es mantindrà intacta fins al segle XVIII, moment en el que es transforma en un masia i, a partir de la segona meitat del segle XIX, se'n desmuntarà la seva part superior –una tercera part de tot l'edifici- per reutilitzar els carreus per a la construcció d'una resclosa al servei de la naixent indústria tèxtil. Actualment, es troba declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) en la categoria de Monument històric i de Zona arqueològica i es troba restaurada des del 2020.

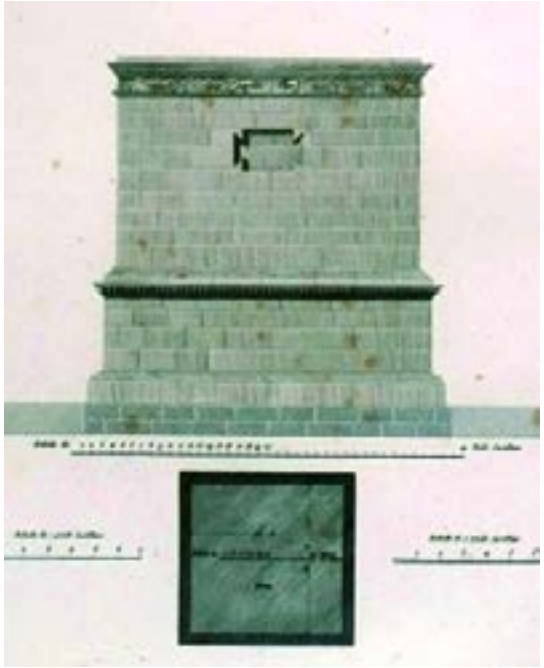

La torre del Breny tal i com era el 1522. Planxa 83 – "– "Detalls geomètrics del sepulcre de Manresa" - "Una llegua més avall de Manresa, allà on s'ajunten els dos rius, i al mig d'un bosc de pins, hom troba el sepulcre conegut al país amb el nom de torre del Breny" a *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* d'Alexamdre de Laborde, 1806.

La torre del Breny tal i com era el 1806.

Planxa 82 – "Sepulcre antic prop de Manresa" – "S'assembla força, per la forma i la situació, al dels Escipicons, prop de Tarragona [...]. El pis inferior serveix de celler i el de sobre de cuiba d'una petita casa veïna propietat d'un advocat de la ciutat de Manresa." a *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* d'Alexamdre de Laborde, 1806.

27.- Carena del Vaivé

En absència de topònim històric o actual per a fer referència al punt exacte on, per primera vegada i simultàniament, és possible albirar el campanar de la basílica col·legiata de la Seu de Manresa (segle XV), cap on va el nou pelegrí; alhora que també es continuen veient les últimes agulles de Montserrat, d'on ve l'antic cavaller; es proposa batejar aquest enclavament i mirador panoràmic com a carena del Vaivé.

La carena del Vaivé pot definir tant el nom físic relatiu al "moviment en dos sentits oposats" entre Montserrat, a migjorn, i Manresa, a tramuntana; com el nom figurat referent a la "successió d'esdeveniments variats o oposats" que, per exemple, transformen el cavaller Íñigo que arriba a Montserrat amb el pelegrí Ignasi que té Manresa com a destí.

Aquest enclavament es troba al capdamunt d'una "carena anònima" a 293 metres d'alçada, sobre de les obagues de Montlleó i flanquejada per les rieres del Cornet, a migjorn, i de Rajadell, a tramuntana, al punt de coordenades UTM: 41,698763 - 1,816795.

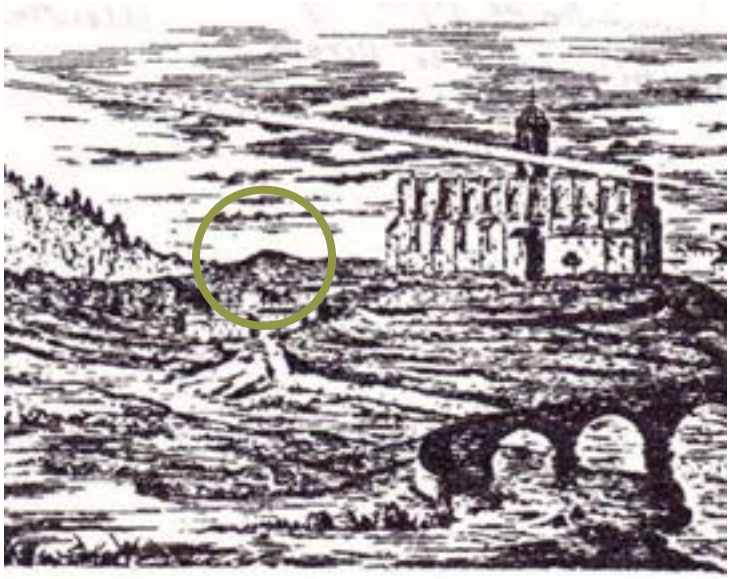

La carena del Vaivé es troba en aquesta peça de terra boscosa que s'observa entre la regió de les Agulles de Montserrat i el campanar de la Seu de Manresa que, força abans de passar el Cardener, ja ubica i dóna la benvinguda a la ciutat.

Gravat del segle XIX amb la panoràmica i el paisatge existent des dels cingles de la Cova, de la creu del Tort i de l'actual pou de Llum.

28.- Mas de l'Oller – Oller del Mas

Mas de Manresa que l'any 964 ja apareix com a heretat del propietari Arnau Oller, nomenat "home de Paratge" pel comte Borrell II de Barcelona, títol al qual pot aspirar un terratinent quan ajuda el seu rei en una empresa militar. El mas de l'Oller arribarà a ser una de les principals explotacions agrícoles i ramaderes de Manresa.

El mas de l'Oller o l'Oller del Mas a peu del camí Ignasià.

Joan Oller, nét i hereu de qui era propietari del mas de l'Oller el 1522, es casarà amb Eulàlia Culla del mas de la Culla el 1557 i, poc després, el 1589, comprarà el mas de Caldoliver, una heretat que era del pare de l'ínyiga Agnès Caldoliver, fuster de Manresa i mestre d'obra a l'abadia de Montserrat quan hi arriba Ignasi.

Actualment, l'Oller del Mas és una heretat dedicada a la vinicultura, a l'enoturisme, a la restauració, a l'allotjament i a d'altres activitats relacionades amb l'oci i el turisme.[58]

[58] CORTÉS ELÍA, María del Agua. "Torre del Breny" a *Mapa de patrimoni cultural de Castellgalí*, Diputació de Barcelona, 2006.

Miquel Santcristòfol, àlies *Oller*, propietari del mas de l'Oller

Miquel Santcristòfol, àlies *Oller*, propietari de l'heretat de Paratge del mas de l'Oller. Fill gran de la pubilla Càndida Oller del mas de l'Oller de Manresa i d'Antoni Santcristòfol del mas de Sant Cristòfol de Cardona. Miquel Sancristòfol és el gran de nou germans al qual segueixen el Joan, la Margarida, el Macià, l'Antoni, la Càndida, la Beneta, el Lluís i la Joana. Es converteix en amo del mas de l'Oller el 1518 i es casa aquest mateix any Càndida Riera, pagesa d'un mas de Mirambell, a Calonge de Segarra.

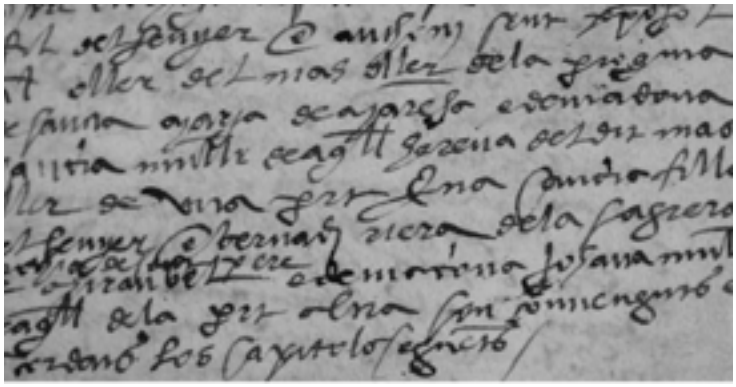

El 1522, Miquel Santcristòfol, àlies Oller, i Càndida Riera fa només quatre anys que s'han casat.

Fragment dels capítols matrimonials del mas de l'Oller (Oller del Mas) del 1518.

El 1522, Miquel és el novell hereu del mas de l'Oller, motiu pel qual serà més conegut i arreu i per tothom com a Miquel Oller i els seus fills també rebran el cognom: Magarida, Miquel, Joan i Jaume Oller. En el seu testament del 1548, Miquel Santcristòfol ja apareix amb el cognom matern. Serà enterrat a la tomba del llinatge Oller al cementiri de la basílica de Santa Maria de Manresa, la Seu, i en honor seu es paga tres misses a l'església del Carme, dues més a l'església de Sant Pere Màrtir del convent dels predicadors i dues últimes a la capella de la Mare de Déu de Montserrat. Curiosament, l'any 1557, el nét de Miquel Santcristòfol i hereu del mas de l'Oller, Joan Oller, acabarà casant-se amb Eulàlia Culla del mas de la Culla de Manresa i el 1565 també comprarà el mas de Caldoliver. Com a curiositat i "record" del pas d'Ignasi per la terra i la comarca del Bages, a l'inventari patrimonial del mas de l'Oller de Manresa del 1782, consta que a la capella hi ha una imatge del ja convertint en sant, Ignasi de Loiola.[59]

[59] SERRA SELLARÉS, Francesc. *L'Oller del Mas, dels orígens als nostres dies*, Heretat de l'Oller del Mas, Manresa, setembre del 2013, p. 155.

Priorat de Sant Cristòfol - capella de Santa Caterina – torre de Santa Caterina

Priorat de Sant Cristòfol de Manresa, fundat el segle XIII i sotmès al paborde de la Seu, sobre un antic assentament romà i a peu del camí que surt del pont Vell de Manresa en direcció al mas de l'Oller (Oller del Mas) i al coll de can Maçana de Montserrat. El conjunt monacal es va edificar, a la planta baixa, al voltant del seu celler. A partir d'aquí, s'hi aixecaren la premsa del vi, els graners i els estables pel bestiar; i l'església de Sant Cristòfol, dedicada al sant "passa-rius" i patró dels viatgers i traginers. Al primer pis, s'hi distribuïren les estances per a la comunitat integrada, l'any 1268, per tres dones deodates i que ja s'havia convertit en priorat de quatre canongesses el 1306. En arribar la segona meitat del segle XV, el priorat fou víctima de la guerra civil Catalana (guerra dels Remences) i el 1461 va ser abadonat per la seva última priora i acabà enrunat.

El 1522, ja fa vint anys justos que sobre les runes de l'església de Sant Cristòfol s'hi ha edificat una capella sota l'advocació de Santa Caterina i a les altres restes del priorat s'aprofitaran per a reconstruir-hi un mas dedicat a la vinicultura. És un paratge magnífic amb un paisatge extraordinari, amb la muntanya de Montserrat a migjorn, la ciutat de Manresa a tramuntana i amb el Cardener, el riu que cal passar –amb o sense l'ajut de sant Cristòfol- per arribar a port.

Les vistes són espectaculars i, evidentment, també estratègiques per a la defensa de Manresa i el control de les seves comunicacions. És per això que, el 1836, els carreus i les pedres del mas i de la capella de Santa Caterina s'utilitzaran de nou per a construir la torre militar que n'immortalitzarà el nom.

Als cingles confrontats al Puigcardener de Manresa i venint de Montserrat, la capella de Santa Caterina construïda sobre les restes de l'església del priorat de Sant Cristòfol, és el primer temple manresà amb el qual es troba el viatger del 1522. Retrat des de tramuntana i en vistes a Montserrat de la Manresa del primer quart del segle XVIII, on hi ressalta la basílica de la Seu i les esglésies del Carme, de Sant Miquel i de Sant Pere Màrtir.

Manresa, l'experiència que ho transforma tot

És així com el penitent-pelegrí arriba a Manresa i s'hi establirà durant gairebé un any, en un paratge just davant d'un riu, el Cardener, i amb una muntanya, Montserrat, de teló de fons; i combina la seva estada a l'Hospital de Santa Llúcia amb els cingles i les balmes de sota les muralles de la ciutat, custodiades per la imponent basílica de la Seu, per un reguitzell d'ermites i pel priorat de Sant Pau, dirigit pel cistercenc basc Alfonso de Agurreta. És en una d'aquestes balmes més pregones, la coneguda com a Cova, on Ignasi de Loiola reflexiona i escriu, convertint-se en part important del paisatge contracultural manresà; en un heterodox personatge a mig camí entre un eminent asceta i un bohemi captaire, que la canalla bateja amb el motiu de l'home del Sac i que, despertant els recels de certs sacerdots ortodoxos de la ciutat, "s'emporta els millors ulls de la ciutat, i en particular els de les dones honrades, casades i vídues, que de nit i de dia se'n van rere d'ell amb la boca oberta, mortes per oïr les plàtiques i paraules espirituals que sempre diu."

En tots aquests mesos, Ignasi aprofundeix en un món introspectiu alhora que místic, es fa vegetarià i abstemi, practica el desdejuni i duu al límit les seves pràctiques penitents, fins al punt que, el juliol del 1522, acaba defallint al santuari de la Salut de Viladordis, als afores de Manresa. Tanmateix, no s'atura en la seva castrense recerca personal i, un cop recuperat, Ignasi continua la seva transformació espiritual a la basílica de la Seu, aconsellat pel canonge Joan Botocavi; i al convent dels dominics, orientat pel frare Galceran Perelló.

És en aquests moments de salut afeblida i malestar emocional general, que Ignasi viu el moment en què l'home del Sac manresà tanca el cercle de l'infant Íñigo López a Azpeitia: "se li apareix a l'aire una estranya visió [...] la qual li donava molta consolació, perquè era molt bonica en gran manera. No divisava bé de quina espècie era, però d'alguna manera semblava que tenia forma de serp, i tenia

moltes coses que resplendien com ulls, encara que no ho eren".[60] Es tracta potser del *Culebro* o *Sugaar* del culte gentil basc? De la serp i déu-pare del llinatge dels senyors de Biscaia?

Sigui com sigui, la "visió" o l'al·lucinació d'una serp o dragó "molt resplendent amb set o vuit ulls, i la veu cada dia [...] i el consola amb la seva presència a l'hora que el desconsola quan se'n va; i aquesta aparició dura tot el temps" fins que "veu sobre de la creu del Tort la serp que ordinàriament se li solia aparèixer, i allà certifica que es el dimoni".[61] D'aquesta manera, quan a la creu del Tort dels cingles de la Cova –a mig camí entre l'antic burg de les Codines i el convent de les clarisses- Ignasi desvincula definitivament aquest antic déu del culte gentil per a demonitzar-lo des de la fe cristiana, es produeix el moment catàrtic concret en què l'home del Sac manresà tanca definitivament el seu passat per obrir-ne un nou i definitiu.

Tres gravats amb Ignasi a la creu del Tort de Manresa, enfrontant-se al geni de la serp "molt resplendent amb set o vuit ulls" que el mateix penitent i pelegrí acaba demonitzant.

Gravats dels segles XVII i XVIII, de *Vita beati P. Ignatii Loiolae Societatis Iesu fundatoris* de Juan Antonio de Polanco i de *Lecciones espirituales para los ocho dias de exercicios* de José María Ignacio Genovese Tomay.

[60] GONÇALVES DE CAMARA, Luis (1553-1555) i NADAL MOREY, Jeroni (pròleg). *El Pelegrino. Autobiografía de Ignacio de Loyola* a "Obras completas de S. Ignacio de Loyola", Editorial Católica, Madrid, 1963, p. 99.

[61] DE POLANCO, Juan Antonio (1573-1574). *Vida de Ignacio de Loyola*, a "Obras completas de S. Ignacio de Loyola", Editorial Católica, Madrid, 1963, pp. 160-161.

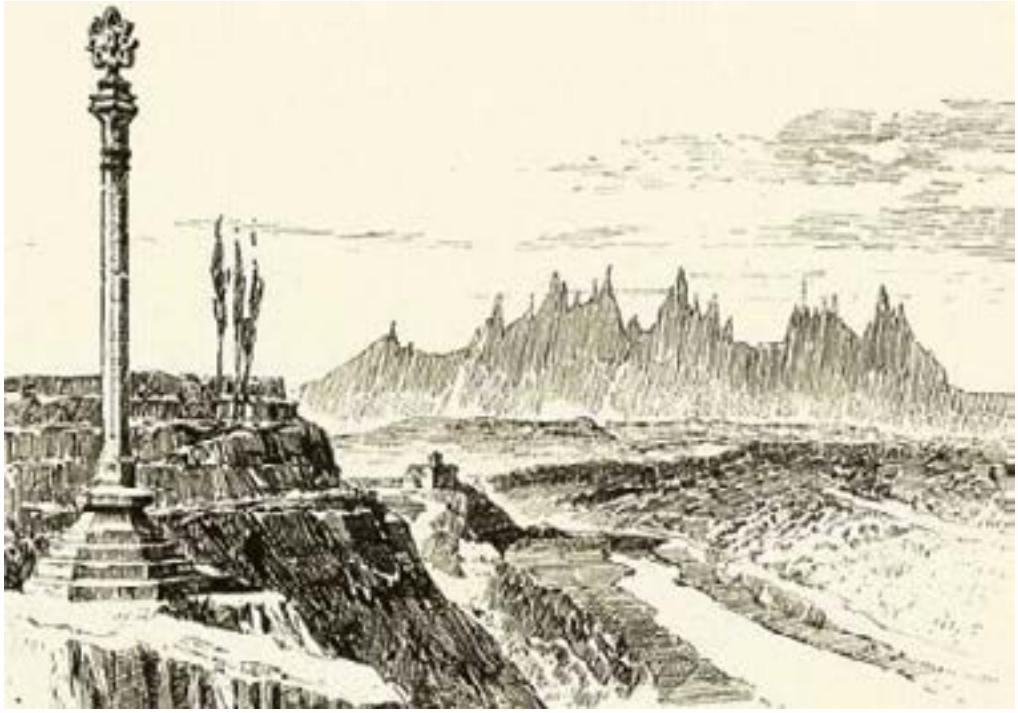

La creu del Tort de Manresa al segle XIX. De fons, el cingle de l'actual pou de Llum, el priorat de Sant Pau i Montserrat.

La combinació d'aquests desvariejaments viscuts des de la seva isolada vulnerabilitat, conjuntament amb els mestratges espirituals que rep, la influència de les ínyigues i les pràctiques que ell mateix desenvolupa i de les quals deixa constància als *Exercicis Espirituals*, l'acaben duent cap a una nova consciència que li desperta la vocació d'"ajudar les ànimes". A partir del mes d'octubre del 1522, ja trobem Ignasi exercint de guia espiritual a la capella de l'Hospital de Santa Llúcia de Manresa, envoltat per les ínyigues i pel seu primer grup de deixebles. En aquest sentit, serà molt abans del que ell mateix es pensava que fa realitat la idea d'arribar a un estat d'èxtasi –mental i intel·lectual- que transformi i reinventi la seva estroncada trajectòria de gentilhome. Imprevisiblement, la ciutat que el converteix en una persona nova no serà pas Roma i ni tan sols Jerusalem; serà Manresa. Serà des de la capital on batega el cor de Catalunya, a la riba del Cardener, en vistes a Montserrat, a l'ombra de la Seu i aixoplugat a la Cova, on l'home del Sac viurà l'experiència que ho transforma tot. Tan és així, que durant la resta de la seva vida, Ignasi definirà Manresa com "la meva església primitiva".

El diumenge 18 de febrer del 1523, l'home del Sac emprèn de nou el seu camí de Manresa cap a Barcelona, i ho fa en companyia del canonge Maurici Pujol de la Seu, germà d'Agnès, la seva més estimada ínyiga; i seguirà el seu viatge cap a Roma i Jerusalem. De tornada de Terra Santa, continuarà formant-se a Barcelona i a Alcalá on, per l'activitat mística apresa a Manresa, serà empresonat per la Inquisició. Un cop alliberat, continua els seus estudis universitaris a París on ja s'integra als corrents catòlics ortodoxos i serà ordenat sacerdot a Venècia. Finalment, s'establirà de manera definitiva a Roma on, el 1540 i estrenyent lligams amb el poder vaticà, acaba fundant-hi la Companyia de Jesús, una autèntica tropa de clergues regulars, dedicada a l'educació i a l'evangelització, apàtrida i amb vocació internacionalista, amb obediència absoluta a l'Església catòlica. I és així com aquell gentilhome al servei d'un rei, al qual una bombarda estroncà el curs de la seva trajectòria vital; es transformà en general al servei d'un papa.

Desglossament de suport

Les ínyigues, el cercle femení d'Ignasi a Manresa

Les primeres dones de Manresa que es converteixen en seguidores i mecenes d'Íñigo són les conegudes com a "ínyigues", les quals s'organitzen al voltant d'Agnès Pujol, qui serà la més estimada col·laboradora d'Ignasi –amb qui, de fet, conservarà una relació epistolar durant tota la vida- i la més ben connectada: esdevé ermitana de Sant Marc de Manresa, manté contactes amb nous cercles espirituals de Barcelona; i el seu germà, Maurici Pujol, serà membre de la cúria de Pere Folc de Cardona: arquebisbe de Tarragona, virrei de Catalunya i, el més suggeridor de tot, oncle polític de l'antic senyor d'Íñigo, el virrei Manrique de Navarra.

Al voltant d'Agnès, s'hi mourà un cercle femení de vuit ínyigues: Àngela Seguí, Agnès Caldoliver, Miquela Sitjar –padrina del fill d'Àngela Seguí-, Joana Fabrés –veïna, davant per davant, de Miquela Sitjar-, Joana Cases i la seva filla Isabel Ferrer, Isabel Gispert i Francina Salt. Totes elles, són dones inquietes que pertanyen a famílies benestants de la ciutat i, justament, aquest és el motiu pel qual disposen del temps i de la llibertat per dedicar-se a la creativitat intel·lectual, a la contemplació espiritual, a la solidaritat envers els més vulnerables i a la confraternització amb l'home del Sac. Les ínyigues simpatitzen amb l'il·luminisme (moviment catòlic heterodox i de caire reformista, que entén la fe com a amor o experiència mística); i durant tot l'any 1522, compartiran aquesta mística amb Ignasi, el qual acabarà promovent el contacte individual i directe amb Déu, arribant a qüestionar el paper mediador dels sacerdots ordenats, justament, per exercir la pràctica col·lectiva de la religió.

Exercicis Espirituals, el llibre d'instruccions per arribar a Déu

A mitjan del 1521 i des de la seva convalescència de guerra a Azpeitia, Íñigo ja havia començat a escriure en un quadern les seves primeres reflexions; però és durant tot l'any 1522 i establert a Manresa, que experimenta i s'inspira per escriure l'engròs dels *Exercicis Espirituals*, el llibre d'instruccions on descriu el programa de pràctiques i activitats espirituals necessàries (lectura, meditació, examen de consciència, penitència) perquè, al cap de quatre setmanes d'exercir-les, tota persona pugui arribar a un estat místic i d'unió directa –individual i sense intermediaris- amb Déu. Vint anys després, el 1544, des de Roma, allunyat de l'il·luminisme, assimilat per l'ortodòxia catòlica i amistançat amb el poder vaticà, Ignasi revisarà la darrera versió d'aquesta publicació que, ja llavors, s'ha convertit en obra de culte.

La Manresa ignasiana: seguint les passes de l'home del Sac

La transformació vital de l'Íñigo errant en l'home del Sac manresà de l'any 1522, es desenvolupa a partir de l'aprenentatge i de l'experiència que respira en diferents enclavaments i indrets de la ciutat:

Ermita de la Guia. A la riba dreta del Cardener, aigües avall, aquest és el primer aixopluc que rep Ignasi quan aquest arriba de Montserrat. L'ermita i la casa van ser destruïdes durant la segona meitat del segle XIX i la capella actual és del 1922.

Pont Vell. Creuant el riu Cardener i facilitant l'entrada a la ciutat, aquest és el pont per on Ignasi arriba a la capital del Bages.

Ermita de Sant Marc. A la riba esquerra del Cardener, aigües avall, aquest és l'aixopluc que, sembla ser, va regentar l'ínyiga Agnès Pujol amb el seu segon marit, Pere Pasqual; i on al llarg del 1522, Ignasi hi viu importants experiències místiques.

Capella del Rapte (antic Hospital de Santa Llúcia). Davant de l'antic portal de Santa Llúcia, s'hi havia aixecat l'hospital on, durant el mes de març del 1522, les ínyigues acullen Ignasi quan aquest arriba a la ciutat i on, l'octubre del 1522, ja el trobem exercint de guia espiritual a la capella. Poc temps després, el mes de desembre, també és aquí on, durant una sessió de meditació, l'home del Sac experimenta el "rapte", és a dir, el decaïment en un llarg estat d'inconsciència. El complex hospitalari va ser destruït durant la primera meitat del segle XX i la Capella del Rapte actual és del 1958.

Ignasi hostatjat a l'Hospital de Santa Llúcia de Manresa i rebent l'ajut d'un prohom de la ciutat, potser del comerciant Pere Amigant –marit d'Àngela Seguí- o del mercader Jaume Canyelles –marit de Miquela Sitjar- segons *Vita beati P. Ignatii Loiolae Societatis Iesu fundatoris* de Juan Antonio de Polanco.

Basílica col·legiata de Santa Maria, *La Seu*. Encimbellada al turó del Puigcardener, aquesta és la principal parròquia i "catedral" de la capital del Bages. És el temple on Ignasi estableix un dels seus dos punts d'inspiració i d'acompanyament, de la mà dels canonges Joan Botocavi i Maurici Pujol, entre d'altres.

Espai Manresa 1522 (antic convent dels dominics). Davant de l'antic portal de Sant Domènec, s'hi havia aixecat el convent dels dominics on Ignasi estableix l'altre dels seus dos punts d'inspiració i orientació, de la mà del frare Galceran Perelló. El cenobi va ser destruït durant la primera meitat del segle XX, però l'Espai Manresa 1552 conserva l'ala de llevant del claustre monacal.

Cova (Santuari de *La Cova*). Integrada dins del complex del santuari construït a partir del 1603 (capella, església i antiga Casa d'Exercicis, avui Centre Internacional d'Espiritualitat), s'hi conserva la Cova on Ignasi es retira a meditar i a escriure el manuscrit que es convertirà en la base de la seva principal obra, els *Exercicis Espirituals*.

Can Canyelles. Casa del carrer de Sobrerroca on viu l'ínyiga Miquela Sitjar, casada amb el sastre i comerciant Jaume Canyelles, i al cancell de la qual Ignasi hi dormirà algunes nits.

Capella del pou de la Gallina. Petit temple erigit per commemorar un miracle llegendari de l'any 1602 atribuït a sant Ignasi: la resurrecció d'una gallina que es va ofegar en un pou que hi havia al carrer de Sobrerroca.

Carrer del Balç. Via secundària entre els antics carrers principals de Sobrerroca i de Sant Llúcia que conserva intacte tot l'urbanisme d'origen medieval i de l'època en què Ignasi es troba a la ciutat.

Santuari de la Salut de Viladordis. Lluny de la conca del Cardener i de la ciutat emmurallada, aquest aixopluc als afores de llevant és on, el juliol del 1522, Ignasi emmalalteix després de dur les seves pràctiques penitents al límit.

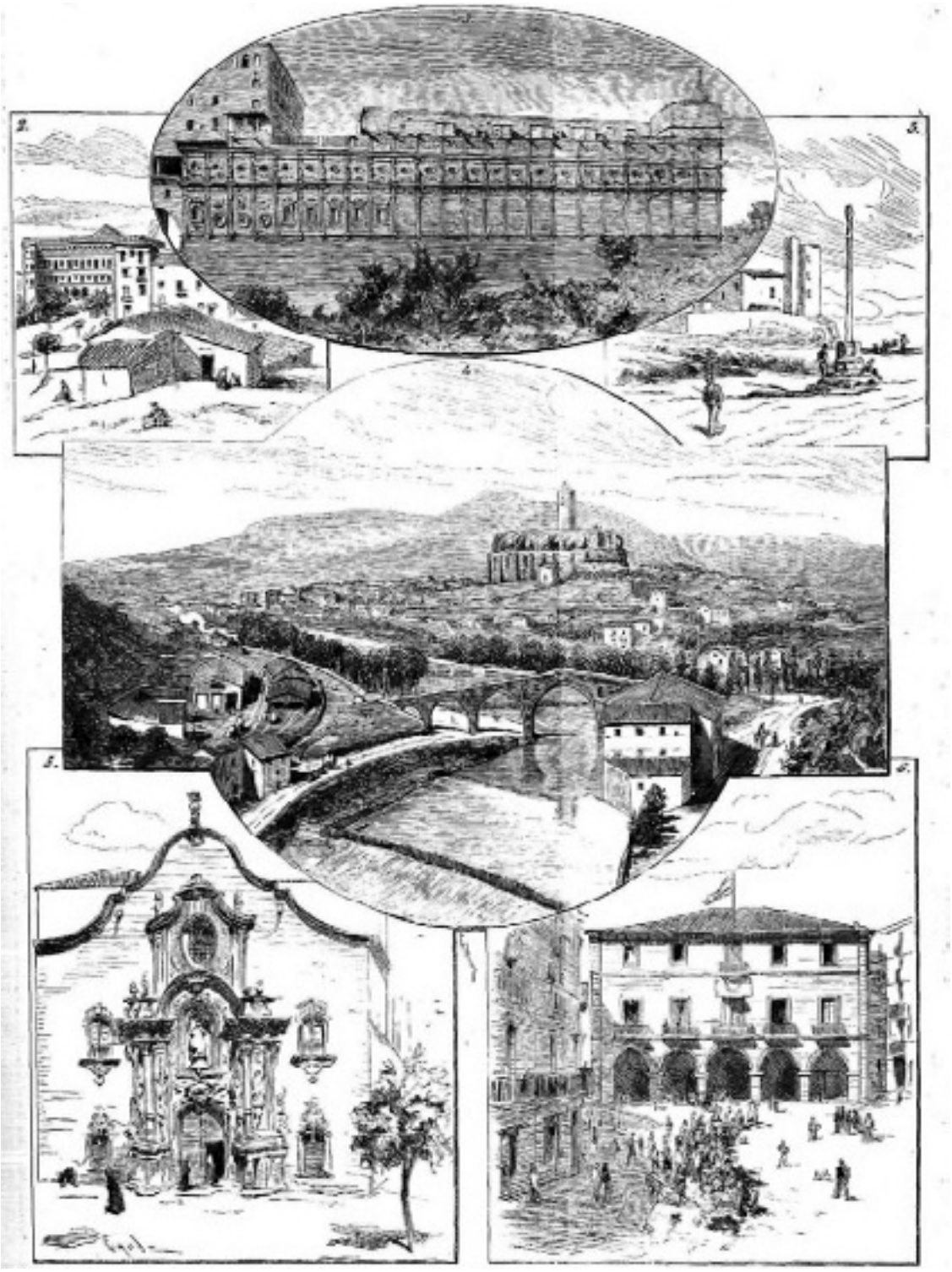

Gravat del 1877 sobre el paisatge manresà d'Ignasi: l'edifici de la Cova, el mas de la Culla i l'ajuntament presidint la plaça Major. Imatge obtinguda a partir dels esbossos del manresà Antoni Soler.

Capella de Sant Ignasi Malalt (Ca n'Amigant Vell). A l'antiga baixada del Carme, s'hi havia aixecat la casa de l'ínyiga Àngela Seguí -casada amb el mercader Pere Amigant- en una cambra de la qual, entre els mesos de juliol i d'agost del 1522, s'hi recupera l'Ignasi defallit a Viladordis. La capella actual que commemora aquest fet és originària del 1703, però ha patit múltiples destruccions i rehabilitacions fins a la primera meitat del segle XX.

Església del Carme. Encimbellat al turó del Puigmercadal, aquest temple formava part de l'antic convent dels carmelites, destruït durant la primera meitat del segle XX. L'església ostenta l'aura llegendària de ser l'indret on es va manifestar el misteri de la Llum del 1345, motiu pel qual es converteix en lloc de visita obligada quan Ignasi arriba a la ciutat.

Mas de la Culla. En vistes a la creu del Tort i al convent de les clarisses, dominant les terres a la dreta del camí Ral de coll de Daví, el mas de la Culla fa de "llatzeret", és a dir, que atén a caminants o algun conegut habitual, com Ignasi.

Gravat del 1880 de la cara de tramuntana del mas de la Culla de Manresa i vist des de la ciutat. Imatge obtinguda a partir dels esbossos del manresà Salvador Marsal.

Bibliografia

Bàsica – Ignasiana (ordre alfabètic)

DDAA. *Monumenta ignatiana*

DDAA. *Epistolae et* instructiones. Correspondència i documentació epistolar d'Ignasi entre els anys 1524 i 1556), 12 volums.

DDAA. *Epistolae mixtae*. Correspondència i documentació epistolar de la Companyia de Jesús entre els anys 1537 i 1556), 5 volums.

DDAA. *Fontes narrativi de Sancto Ignatio*. Compendi d'escrits de caràcter biogràfic.

DDAA. *Scripta de Sancto Ignatio*. Compendi d'escrits referents a Ignasi i als afers dels primers temps de la Companyia de Jesús).

GONÇALVES DE CAMARA, Luis (1553-1555) i NADAL MOREY, Jeroni (pròleg). *El Pelegrino. Autobiografía de Ignacio de Loyola*. Text dictat per Ignasi entre els anys 1553 i 1555 que ha estat corregit posteriorment.

General – peninsular i catalana (ordre alfabètic)

ALERT PUIG, Josep. Viatge per la Catalunya ignasiana. *Les petjades d'Ignasi de Loiola a Montserrat, Manresa i Barcelona*, 9 Grup Editorial - Cossetània Edicions, Valls, novembre del 2021.

AMADES, Joan. *Montserrat, tradicions i llegendes*, Edicions La Llumenera, Barcelona, 1935.

ANOIA PATRIMONI, *La Igualada ignasiana. Visita la Igualada Moderna*, Igualada, juny del 2022.

BARROS GUIMERANS, C. *La humanización de la naturaleza en la Edad Media*, "Edad Media: revista de historia", núm. 2, Universidad de Valladolid, 1999.

BERGARA, Aritza, ALZATE, Raquel i DEL RÍO, Ricardo. *Mitologika. Una visión contemporánea de los seres mágicos de Euskadi*, Astiberri Ediciones, Bilbao, 3a edició, desembre 2017.

CASTILLO, Manuel. "Alberto Magno: precursor de la ciencia renacentista" a *La ciencia de los filósofos*, 1996.

CORTÉS ELÍA, Marí del Agua, *Mapa de patrimoni cultural de Castellgalí*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 2006.

DDAA. *Encyclopedie théologique ou Série de dictionnaires sur toutes les parties de la Science religieuse*, vol. 41 – Dictionnaire hagiographique 2, Ateliers catholiques du Petit-Montrouge, París, 1850.

DDAA. "Tradiciones y leyendas en las regiones subterráneas. Resumen de mitologia mariana" a *Eusko-Folklore. Publicación del Laboratorio de Etnología del G. de C.N. Aranzadi de la R.S.V.A.P.* , núm. 7 - sèrie 3a, Donostia, 2n trimestre del 1956.

DE IRIGOYEN, Domingo. "Ermitas e iglesias de Guipuzcoa. Ensayo de catalogación" a *Anuario de Eusko-Folklore*, vol. XIV, Donostia, 1934 i reedició 1984.

DE LABORDE, Alexandre. *Viatge pintoresc i històric. El Principat. Traducció i pròleg d'Oriol Valls i Subirà. Notes de Josep Massot i Muntaner*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1974.

DE MIGUEL LESACA, Miren. *La capilla renacentista de don Nicolás Sáez de Erola, capitán del Perú, en Azpeitia. Las Grisallas, un singular programa caballeresco, de virtud y redención*, tesi doctoral dir. ECHEVERRÍA GOÑI, Pedro Luis. Universidad del País Vasco, Vitoria-Gasteiz, 2016.

DE SAGARRA, Ferran, Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya, vol. 3, Estampa Arts Gràfiques, Barcelona.

DOMÈNECH, Joan de Déu. "Cocodrils i balenes a les esglésies" a *Locus amoenus. Revista del Departament d'Art i Musicologia*, Universitat Autònoma de Barcelona.

FERNÁNDEZ, Luis. "Los señores de la casa de Loyola, patronos de la iglesia de San Sebastián de Soreasu" a *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, núm. 42, 1986.

FRONTERA VILA, Genís. *Fent parada entre Montserrat i Manresa: el pou dels Miracles. Una història del pas d'Ignasi de Loiola per Castellbell i el Vilar*, Ajuntament de Castellbell i el Vilar, Castellbell i el Vilar, 2017.

FRONTERA VILA, Genís. *Montserrat, roques i dimonis. Històries i llegendes d'éssers endimoniats al rocós montserratí*, inèdita - pendent d'edició, 2022.

GALLO, Pablo i CARO BAROJA, Julio (prólogo). Bestiario del Norte. *Seres mitológicos y animales fantásticos de Galicia, Asturias, Cantabria y País Vasco*, Editorial La Felguera, 2002.

GARCIA DE SALAZAR, Lope i DE GUERRA, Juan Carlos (introducció). *Crónica de siete casas de Vizcaya y Castilla (1454)*, Est. Tip. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid, 1914.

GOMIS MESTRE, Cels. *Zoologia popular catalana (1910)*, Edicions Sidillà, la Bisbal d'Empordà, 2014.

Guia de la Ruta del romànic montserratí, Ajuntament de Castellbell i el Vilar, 2022.

HERNÁNDEZ, Bernat, La reforma de Montserrat a finals del segle XVI. Epistolari del monjo i abat fra Antoni de San Román (1562-1589)", a *SM*, vol. 40, 1998.

LAGARDA-MATA, S. *El Diable és català*, Angle Editorial, Barcelona, 2014.

LOP, Miquel. *Records ignasians a Barcelona*, Cristianisme i Justícia, Barcelona.

MADURELL, José M. *Pedro Serra Postius* a "Anacleta Sacra Tarraconensia", vol. 29, 2n semestre del 1956.

MARÍN PAREDES, José A. *"Semejante pariente mayor". Parentesco, solar, comunidad y linaje en la institución de un pariente mayor de Guipúzkoa: los señores del solar de Oñaz y Loyola (siglos XIV-XVI)*, Diputación Foral de Guipuzkoa, Donostia, 1998.

MONTLLÓ, Jordi i BOSCH, Laura. *Mapa de patrimoni cultural de Castellbell i el Vilar*, Diputació de Barcelona, 2017.

ORELLA, José Luis. "Un mapa guipuzcoano del siglo XVI siguiendo los índices foguerales" a *Lurralde*, núm. 15, Universidad de Deusto, Sant Sebastià, 1992.

ORUESAGASTI, Goizargi. *Iraurgi bailarak kontu zaharrak*, AzpeitikoUdala, Azpeitia, 2005.

PAZ LIMA, Jimena. "La doctrina zoológica en la obra de san Alberto Magno" a *Studium*. *Revista de Humanidades*, núm. 15, Universidad Católica de Argentina, Buenos Aires, 2009.

DE POLANCO, Juan Antonio (1573-1574). *Vida de Ignacio de Loyola*, a "Obras completas de S. Ignacio de Loyola", Editorial Católica, Madrid, 1963.

REDÓ MARTÍ, Salvador. "Represa, creixement i crisi: el segle XVI" a BATLLE, Josep, BLASCO, David, REDÓ, Salvador i SOLDEVILA, Llorenç. Història de Monistrol de Montserrat. *Un miler d'anys d'història*. Vol. 1, segles X-XVIII.

SALADRIGAS CHENG, Sílvia. *Ignasi de Loiola, l'home del Sac*. Informe per a la *reconstrucció de la seva indumentària de pelegrí*, Museu del Tèxtil, Terrassa.

SERRA POSTIUS, Pere. *Epitome Historico del Portentoso Santuario de la Santissima Virgen de Montserrate*, Pablo Campins Impressor, Barcelona, 1747.

SERRA POSTIUS, Pere. *Prodigios, y finezas de los Santos Angeles, hechas en el Principado de Cataluña*, Jayme Surià, Barcelona, 1726.

SERRA SELLARÉS, Francesc. *L'Oller del Mas, dels orígens als nostres dies*, Heretat de l'Oller del Mas, Manresa, setembre del 2013.

SCHEUHZER, Johann J. *Homo diluvii tesis*, Typis Joh. Henrici Byrgklini, Tiguri, 1726.

TELLECHEA, J. Ignacio. *Ignacio de Loyola, solo y a pie*, Ediciones Sígueme, Salamanca, 2022

TORRUBIA, José. *Aparato para la Historia natural española. Tomo Primero. Contiene muchas dissertaciones physicas, especialmente sobre el Diluvio. Resuelve el gran problema de la transmigracion de cuerpos marinos, y supetrificacion en los mas altos montes de España, donde recientemente se han descubierto*, Imprenta de los herederos de D. Agustín Gordejuela, Madrid, 1754.

VALLS PUEYO, Joan. *El molí de l'Alzina i la quadra de Vilamarics*, núm. 3 de La Foradada, Col·lectiu el Brogit - Centre d'estudis de Castellbell i el Vilar, Castellbell i el Vilar, 2018.

VALLS PUEYO, Joan. *Masos de Castellbell i el Vilar: el mas de l'Enric*, obra inèdita.

VALLS PUEYO, Joan. *Notícies històriques del Sant Vicenç de Castellet preindustrial*, Ajuntament de Sant Vicenç de Castellet - Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet, 2017.

VILA CORTINA, MIREIA. *Les ínyigues. L'entorn femení d'Ignasi de Loiola a Manresa*, DEIM - Zenobita Edicions, Manresa, 2a reimpressió, abril del 2022.

VILA SALA, Anton. "Lo senyoriu feudal de Castellgalí. Contribució a l'estudi del feudalisme a Catalunya" a *Butlletí de la reial Acadèmia de les bones lletres de Barcelona*, núm. 49, vol. 7, Barcelona, 1914.

VIVES SABATÉ, Marta i MIRET SOLÉ, M. Teresa. *D'Aqualata a IGD. Cinquanta documents, cinquanta mirades a la història d'Igualada*, Consell Comarcal de l'Anoia - Generalitat de Catalunya, Igualada, desembre del 2007.

PREMI PARE IGNASI PUIG I SIMON 2021

Seguint les passes d'Ignasi: Natura, imaginari, camí i paisatge

Genís Frontera Vila

Seguint les passes d'Ignasi: natura, imaginari, camí i paisatge és un treball que, de manera exhaustiva però també divulgativa, ens descobreix el paisatge d'Ignasi de Loiola de fa cinc-cents anys. Per a entendre qui és el cavaller d'Azpeitia i la seva transformació en l'home del Sac de Manresa, hem d'immergir-nos en l'imaginari que el va veure créixer i, sobretot, en el patrimoni -natural i cultural i, per tant, també humà- de l'entorn de Montserrat i de la terra del Bages que acaba convertint el pelegrí en el popular asceta manresà. En aquest darrer tram de camí de la primavera del 1522, Ignasi té l'oportunitat de conèixer indrets, poblacions, masos, monuments i personatges coetanis que expliquen la seva història. Es tracta de seguir les passes d'Ignasi.